Okolišna bioetika iz teološke perspektive

Šapina, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:025821

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Chatolic Faculty of Theology

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

OKOLIŠNA BIOETIKA IZ TEOLOŠKE PERSPEKTIVE

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Suzana Vuletić **Studentica: Mateja Šapina**

Đakovo, 2015.

Sažetak

Na prvi pogled bismo mogli reći kako teologija i ekologija zapravo nemaju ništa zajedničko. Međutim, cilj ovoga rada jest upravo prikazati ulogu teologije u odnosu prema ekologiji, odnosno prikazati kakav to doprinos može teologija dati suvremenim zbivanjima u ekologiji.

Već na prvim stranicama Knjige Postanka se progovara o stvaranju, ne samo čovjeka, nego i ostalog stvorenja, a upravo je čovjek taj koji je čuvar prirode. Teologija ima jasnu zadaću promisliti ljepotu stvorenoga, a temelj naše vjere jest uskrsnuće Kristovo, koje nam daje nadu da budemo zajedno sa svim stvorenjem dionici obnovljenog stvaranja.

Ovaj rad je strukturiran u četiri poglavlja u kojima donosi prikaz specifičnosti odnosa teologije i bioetike prema ekologiji.

U prvom poglavlju je obrađen pojam ekologije, potom kratak povijesni presjek odnosa čovjeka spram prirode i negativne posljedice prouzrokovane njegovim ponašanjem. Drugo poglavlje predstavlja niz pozicija ekološke etike. Treće poglavlje predstavlja govor Svetog Pisma o ekologiji. Četvrto poglavlje donosi govor Crkvenog učiteljstva o ekologiji, modernog teologa Leonarda Boffa i kratak osvrt na svetog Franju Asiškog, zaštitnika prijatelja ekologije. Rad završava poglavljem koje usporedno prikazuje princip održivog razvoja i princip opreznosti.

Ključne riječi: *teologija, ekologija, Sveto Pismo, ekološke bio/etike, crkveni dokumenti, princip održivog razvoja, princip opreznosti.*

Summary

On first sight we could say that theology and ecology don't have anything in common. However, the purpose of this work is to show the roleof theology in relation to ecology and to show in which way can theology contribute to the modern processes in ecology.

On the first pages of the Book of Genesis is the creation described which includes not just human, but of all other creatures as well, among which human should be the guardian of nature. Theology has a clear purpose to rethink the beauty of creation through our faith in resurrection of Christ which gives us the hope that we will be participants of the renewed creation together with the whole creation.

This work is divided in four parts in which we present the specificity of the relation of theology and bioethics with ecology.

In the worst chapter we examine the concept of ecology, after which we bring short historical introduction of the relationship between human and nature, especially the bad influence of human on nature. The second chapter continues to elaborate the views which we encounter in ecologial ethics. The third chapter, onthe other hand, represents the teaching of the Holy Scripture about ecology. The fourth chapter is about the teaching of the Catholic Church about ecology which was elaborated in the official documents of the magisterium, as well the theology of Leonardo Boff and a short review of the teaching of saint Francis of Assisi. The work is concluded with a chapter which comparatively presents the principle of sustainable development and the principle of caution.

Key words: *theology, ecology, Holy Scripture, ecological bio/ethics, documents of the church, principle of sustainable development, principle of caution.*

Uvod

Ovaj diplomski rad nosi naslov „Okolišna bioetika iz teološke perspektive“. Već iz samog naslova lako možemo otkriti koja su dva temeljna pojma koja ćemo promatrati. To su: okoliš, bioetika i teologija.

Sveto Pismo odmah na prvim stranicama, već u prvom poglavlju, govori o bioraznolikosti stvorenja, stvorenog od Boga i o čovjeku koji je postavljen za upravitelja koji bi se trebao odgovorno odnositi i prenositi blagoslov na ona bića koja su mu povjerena. Zanimljivo je da je kršćanstvo bilo napadano i optuživano za zaborav okoliša i stavljanje čovjeka u središte. Upravo to i potiče samu teologiju da počne apologetski se zauzimati za svoju vlastitost i prodornije istraživati vrijednost stvorenog svijeta i da uspostavi plodniji odnos s ekologijom.

Kada bismo se bavili samo okolišnom bioetikom, samim time bismo se bazirali na ponašanje čovjeka, njegov odnos prema stvorenom svijetu, njegovu utjecaju, kako pozitivnom, tako i negativnom, na čitavu biosferu.

Kada je čovjek uvidio negativne posljedice koje su nastale kao rezultat njegovog utjecaja na prirodu, a pod time u prvom redu mislimo na izrabljivačku, eksploatacijsku aktivnost, polagano se razvijaju i struje koje uviđaju potrebu da se tome stane na kraj, te se rađa i ekologija kao grana biologije koja ide iz sfere proučavanja odnosa među živim bićima prema sferi zaštite okoliša, zaštite ljudskog zdravlja i sl.

Međutim, tu nam se nameće i drugi pojam, a to je teologija, odnosno teološka perspektiva. Automatski si postavljamo pitanje: kako se može povezati teologija s ekologijom? Mnogi kada pomisle na ekologiju, često puta pomišljaju na tek neku altruističku ljubav prema životinjama i/ili biljkama i čak se pomalo s omalovažavanjem gleda na to. Ipak, podsmijeh koji se upućivao osobama koje su vodile brigu o okolišu, doista je bio neprimjeren kada se shvati kolika je poveznica stvorenog svijeta i čovjeka te koliko značenje on ima za naš opstanak i opstanak naših potomaka.

Sam rad smo strukturirali pokušavši obuhvatiti vrlo širok spektar znanstvenih disciplina. Počet ćemo od pojma ekologije i njezine definicije, te važnosti tog pojma za naš rad. Potom ćemo dati kratak povijesni presjek odnosa čovjeka spram prirode, gdje ćemo prikazati povijesne trenutke i povijesne ličnosti koje su ostavile traga na zagovaranje promjene ljudskog ponašanja prema prirodi.

Uvidjet ćemo i koje su to konkretno negativne posljedice koje je čovjek prouzrokovao svojim ponašanjem. Iako su pokazatelji trenutnog stanja okoliša vrlo loši, ipak postoji nada za oporavkom jer svijest o tome postoji, a vidjet ćemo dokle ona doseže. Nakon stručne analize stanja društva, prelazimo na vrlo zanimljivu temu interakcije filozofije i ekologije. Analizirat ćemo što filozofija kaže o odnosu čovjeka i stvorenog svijeta. Nakon toga ćemo predstaviti pozicije ekološke etike, među kojima navodimo i antropocentrizam za koje je samo kršćanstvo bilo napadano.

Nova struja brige za okoliš je *teorija održivog razvoja* koja je također zauzela posebno mjesto u našem radu. Pokušat ćemo proniknuti što je to zapravo održivi razvoj i postoji li on zapravo ili ga tek treba definirati, a onda početi ostvarivati?

Teološka perspektiva našeg rada je započeta, svetopisamskim tekstom, *Knjige Postanka*. Već prvo poglavlje Biblije naglašava dobrotu i ljepotu stvorenja. Biblija ga nije tek podložila čovjeku da ga iscrpljuje, nego i ono ima svoju ulogu u svijetu, te se uvijek nalazi u vlasništvu Boga Stvoritelja, a ne čovjeka.

Crkveno učiteljstvo nije ostalo ravnodušno na sve ono loše što se dogodilo u biosferi i što je prouzročio čovjek svojom pohlepom i nebrigom. Crkva nije ta koja koči razvoj društva, baš naprotiv, ona ga potiče, ali usmjerava i na odgovorno ponašanje. Navodimo dokumente Crkvenog učiteljstva koji tumače ovo pitanje. Osim dokumentima Crkvenog učiteljstva, bavit ćemo se i mišlju Leonarda Boffa, kao primjerom teologa koji iz teološke perspektive pokušava sintetizirati rezultate ekoloških istraživanja.

U radu ćemo pokazati da i teologija može dati svoj doprinos suvremenim zbivanjima u ekologiji, naravno, iz svoje perspektive pri čemu ne daje izravna, već indikativa rješenja za te probleme, te pomaže razumjeti čovjeka i njegov odnos prema stvorenome. Također ćemo pokušati dati doprinos drugačijem razumijevanju teologije koja ne može biti shvaćena kao antropocentrična i antiekološka.

1. EKOLOGIJA

U prvom poglavlju našeg rada ćemo definirati pojam *ekologija,* obratit ćemo pozornost na povezanost teologije i ekologije, dotaknut ćemo pitanje razvoja pogoršanja ekoloških uvjeta na zemlji, te ujedno kako raste svijet čovjeka o njegovu negativnom utjecaju na okoliš.

1.1. Ekologija: pojam i značenje

Na samom ćemo početku ovoga rada definirati pojam *ekologija* zbog izravne povezanosti s predmetom bavljenja ovoga rada i njegova jasnijeg razumijevanja, a to je upravo *okolišna bioetika*.

Ekologija dolazi od grčkih riječi *οίκος* - kuća, dom i *λόγος* – riječ, govor, znanost.[1] 1866. godine biolog, E. Haeckel, u drugom dijelu svoje knjige „*Generelle Morphologie der organismen*“[2] prvi upotrebljava riječ *ekologija,* rekavši: „Pod ekologijom razumijevamo cjelokupnu znanost o odnosima organizma prema vanjskom svijetu, u koji u širem smislu ubrajamo sve egzistencijalne uvjete. Oni su djelomice organske, djelomice anorganske prirode.“[3]

Danas je ekologija najopsežnija grana biologije, a u javnosti je uvriježeno vrlo široko poimanje termina *ekologija* u kojemu više nema granica između ekološke znanosti, primijenjene ekologije, zaštite okoliša, zaštite prirode, prostornog uređenja i zaštite ljudskog zdravlja. Popularizacijom ekologije termin *ekologija* postaje sinonim za okoliš.[4]

Ekološka istraživanja mogu biti usredotočena na jedinke – *autekologija,* populacije – *demekologija* i skupine organizama – *sinekologija.* Osim toga, podvrste ekologije su i *ekofiziologija, akvatička* i *terestička ekologija, ekologija bilja, ekologije životinja, ekologija čovjeka, ekologija ponašanja, populacijska ekologija, paleoekologija, ekologija sustava, primijenjena ekologija...*[5]

---

[1] D. ĐIKIĆ, I. TOMAŠKOVIĆ, *Pojmovnik stručnog nazivlja*, u: O. P. SPRINGER (ur.), *Ekološki leksikon*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2001., str. 208.

[2] V. GLAVAČ, *Znanstvene osnove ekologije, zaštite prirode i okoliš*a, u: O. P. SPRINGER (ur.), *Ekološki leksikon*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2001., str. 15.

[3] *Isto*, str. 15.

[4] Usp. *Isto*, str. 16.

[5] Usp. D. ĐIKIĆ, I. TOMAŠKOVIĆ, *Pojmovnik stručnog nazivlja…,* str. 208.

Nakon što smo vidjeli definicijsko određenje ekologije, u idućem poglavlju ćemo dati kratki povijesni presjek odnosa Boga čovjeka i svijeta, gdje ćemo uvidjeti kako je čovjek oduvijek imao specifičan odnos prema stvorenom svijetu, ali i to da je ostavljao traga na prirodi (i to uglavnom, degradirajući je).

1.2. Povijesna interakcija čovjeka i prirode i uzroci ekološke krize

Čovjek je dio prirode, ali za razliku od drugih vrsta, uzrokovao je dalekosežne promjene uvjeta života u moru, zraku, na kopnu, te u pogledu živih biljaka i drugih životinja koje također nastanjuju Zemlju.

Problemi u vezi s okolišem pozornost javnosti privlače od druge polovice XX. stoljeća, što nam ukazuje na činjenicu da su upravo ljudi uzrokovali te promjene.[6] Možemo razlikovati ljudske aktivnosti koje uzrokuju promjene u okolišu, pri čemu imamo one aktivnosti kojima se zadovoljavaju temeljne potrebe, poput lova, ribolova, stočarstva, poljoprivrede, te one aktivnosti koje su povezane sa složenijim ustrojstvom ljudskih naseobina, od sela do velikih gradova, uključujući pribavljanje osnovnih materijala vodoopskrbom, šumarstvom, rudarstvom i metalurgijom. Upravo, tehnologija i sve veći razvoj industrije s vremenom postaju sofisticiranije. Sve to zajedno utječe na prirodni okoliš, kako pozitivno, tako i negativno.[7]

1.2.1. Biblijski Izvještaj o stvaranju

Naš povijesni osvrt o ekologiji ćemo započeti s govorom Svetog Pisma, iako ćemo se zadržati na tome vrlo kratko i sažeto, budući da ćemo posvetiti čitavo treće poglavlje našega rada govoru Svetog Pisma o ekologiji.

Biblijski izvještaj o stvaranju čovjeka i svijeta je naveden već u prvom i drugom poglavlju Svetoga Pisma. Naime, Bog je taj koji stvara sva živa bića. „Stvori Bog morske grdosije i svakovrsne žive stvorove što mile i vrve vodom i ptice krilate svake vrste. I vidje Bog da je dobro“ (*Post* 1, 21). To Božje stvaranje uključuje i stvaranje čovjeka. I reče Bog: „Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji“ (*Post* 1, 26).

[6] Usp. J. D. HUGHES, *Što je povijest okoliša?,* Disput, Zagreb, 2011., str. 9. – 10.
[7] Usp. *Isto*, str. 13.

Iz ovoga je jasno kako je čovjeku pripisano povlašteno mjesto, a to mjesto za sobom povlači odgovornost za druge i za svijet. Čovjek mora uskladiti svoje vlastito djelovanje prema ostalim stvorenjima.[8]

1.2.2. Pogoršavanje uvjeta na zemlji

Herodot, prvi poznati grčki povjesničar govorio je o više značajnih promjena u prirodnome okolišu uzrokovanih ljudskim djelovanjem i općenito izvijestio o njihovim negativnim posljedicama. Vjerovao je da su veliki zahvati poput mostova i kanala pokazatelji pretjerane ljudske oholosti koja bi mogla prizvati kaznu bogova.[9]

Možemo spomenut i Menecija, kineskog filozofa koji je živio u IV. st. pr. Kr. Menecije je iznio mnogo zanimljivih komentara o odnosu ljudi prema prirodi i dao neke vrijedne savjete o gospodarenju zemljištem. Opisao je slučaj Bikove planine koja je bila prekrivena raskošnom šumom, a ljudi su s vremenom posjekli sva stabla. Primijetio je i kultivaciju pustopoljina, odnosno gospodarenje zemljištem, što je bila obveza države po njegovu mišljenju. Vladari bi periodički trebali posjećivati zemljišta i vidjeti koliko brige se vodi o njima, te nagraditi one namjesnike koji dobro vode brigu, odnosno kazniti one koji su zanemarili zemljište. Važna je i Menecijeva preporuka da bi ljudi trebali biti umjereniji kako bi se osiguralo da resursi ne budu iscrpljeni, nego da budu raspoloživi za prehranu iz godine u godinu.[10]

Srednjovjekovni pogled na prirodu pod velikim je utjecajem biblijskog gledišta da Bog upravlja poviješću i da je priroda Božja tvorevina koje je dana čovjeku na korištenje i brigu, te koja očituje Božju dobrotu. Srednjovjekovne kronike spominju promjene zakona s obzirom na okoliš, tako na primjer u *Anglosaksonskoj kronici* čitamo o normanskom zakonu o šumama koji se uvode u Engleskoj, na čijoj se osnovi stvaraju goleme kraljevske šume i pravo na lov rezervirano za kralja.[11]

U XVII. stoljeću za vrijeme kolonijalizma, opažaju se velike promjene okoliša koje su uzrokovali ljudi, promjene koje su značile degradaciju, a ne napredak. Primjećujemo da su kolonijalni režimi osnivali botaničke vrtove, ali oni su bili rijetkost zbog toga što su se uvijek preferirali isključivo oni projekti koji bi donosili trenutačnu

[8] S. MORANDINI, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 122.
[9] J. D. HUGHES, *Što je povijest okoliša?,* Disput, Zagreb, 2011., str. 27.
[10] *Isto,* str. 30. – 32.
[11] *Isto,* str. 35.

ekonomsku dobit. Sredinom XVIII. stoljeća, Pierre Poivre, francuski upravitelj na Mauriciusu uočava smanjenje padalina uzrokovano deforestacijom, te savjetuje obnovu pejzaža, primjećujući da je dotadašnji tretman prirode rasipnički.[12]

Jedan od novovjekovnih autora koji je skrenuo pozornost na važnost okoliša je američki diplomat, George Perkins Marsh. Za razliku od ekonomskoga optimizma koje je u njegovo vrijeme prevladavao, smatrao je da ljudske aktivnosti iscrpljuju prirodne resurse o kojima ovisi civilizacija. U njegovu pristupu možemo razabrati želju za ravnotežom između čovjeka i prirode u kojoj su istovremeno zadovoljene čovjekove potrebe i očuvan prirodni sklad. Čovjek iako uništava prirodu, može biti i suradnik prirode, obnovitelj narušena sklada.[13]

Nakon ovog kratkog povijesnog pregleda interakcije ljudi i okoliša, možemo zaključiti da od najranijih vremena postoje zapisi o ljudskom utjecaju, kako negativnom, tako i pozitivnom, ali istovremeno postoji i jaka svijest o tom istom utjecaju, svijest da se priroda mijenja, uništava, iscrpljuje. Upravo zbog te svijesti se stalno javljaju glasovi koji podsjećaju na umjerenost i pažljivo tretiranje prirode radi sadašnjih i budućih naraštaja ljudi.

Danas također, postoje brojni elementi kojim čovjek doprinosi degradaciji okoliša, a kojima ćemo se baviti podrobnije u nastavku.

Općenito možemo onečišćenje okoliša definirati kao „svaku kvalitetnu i kvantitetnu promjenu fizičkih, kemijskih i bioloških svojstava osnovnih sastojnica okoliša, nastala unošenjem kemijskih tvari koje dovode do narušavanja zakonitosti u ekosustavu, a mogu izazvati negativne posljedice za zdravstvene, gospodarstvene i druge uvjete života.“[14]

Odlučujući čimbenik mijenjanja okoliša jest upravo čovjek. Da bi zadovoljio svoje potrebe, čovjek je uspio preoblikovati gotovo sav svoj okoliš.[15] Vrijeme industrijske revolucije posebno je obilježeno ogromnim društvenim i demografskim promjenama, ali i štetom koju je prouzročilo okolišu.

---

[12] J. D. HUGHES, *Što je povijest okoliša?,* Disput, Zagreb, 2011.,, str. 36. – 37.
[13] Usp. *Isto,* str. 37. – 40.
[14] D. ĐIKIĆ, I. TOMAŠKOVIĆ, *Pojmovnik stručnog nazivlja*, u: O. P. SPRINGER (ur.), *Ekološki leksikon*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2001., str. 285.
[15] Usp. B. UDOVČIĆ, *Čovjek i okoliš*, Kigen, Zagreb, 2009., str. 95.

Današnje društvo se suočava s ekološkom krizom koja je obilježena onečišćenjem zraka i vode, sve većom akumulacijom otpadaka koji se ne rastvaraju, olovnoga taloga, pesticidnih ostataka i otrovnih dodataka u hrani, ekspanzijom gradova, neodgovornim trošenjem prirodnih dobara, sječom šuma itd. Iz navedenoga izlazi na vidjelo da suvremeno društvo uništava sve što se vjekovima stvaralo organskim procesom. Ipak, utjecaj na okoliš je dvojak, s jedne strane imamo ljudski faktor, a s druge strane prirodne nepogode.

Onečišćenje tla se očituje kroz pojačanu ekološku i vodenu eroziju tla, kao posljedicu niskog sadržaja organske tvari u tlu, nadalje zakiseljavanje tla koje je prouzročeno mineralnim gnojivima i kiselim kišama, zaslanjivanje tla, zagađenje tla teškim metalima, umanjena mikrobiološka aktivnost tla.[16]

Često dolazi i do onečišćenja zraka. Atmosfera je plinovita ovojnica koja obavija Zemlju, a sastoji se od smjese plinova koju nazivamo zrakom. Čine ju dušik (79%), kisik (21%), ugljikov dioksid (0,03%), vodena para, argon i drugi plinovi u tragovima.[17] Sastav atmosfere se polako mijenja, neke promjene mogu biti nepovratne. Najveći problem jest povećanje ugljikova dioksida u atmosferi zbog velikog smanjenja vegetacije, zbog sve većeg onečišćenja oceana i zbog povećanja potrošnje fosilnih goriva.

Vodeni ekosustavi su također izloženi onečišćenju. Promjene kvalitete vode mogu biti uvjetovane fizikalno – kemijskim i biološko - kemijskim promjenama poput otpadnih voda, pesticida i umjetnih gnojiva, kiselih kiša, promjena režima tokova vode, promjena flora i fauna u vodi, te korištenja vode kao rashladnog medija. Ljudi utječu na razne načine na ravnotežu u vodenim ekosustavima, dovodeći previše organskih spojeva ili previše anorganskih hranjivih sastojaka.[18]

Paralelno sa svime što smo do sada naveli, donosimo još jedan faktor utjecaja na okoliš, a to je porast stanovništva. Porast broja stanovništva je objektivna i evidentna činjenica. Populacijska ekspanzija u razvijenijim dijelovima svijeta se uspjela s vremenom usporiti, no u zemljama u razvoju se ne usporava ekspanzija, tako da se

[16] S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, Bio-etički i eko-teološki poticaj za zaštitu okoliša i života, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., str. 296.

[17] D. ĐIKIĆ, I. TOMAŠKOVIĆ, *Pojmovnik stručnog nazivlja*, u: O. P. SPRINGER (ur.), *Ekološki leksikon*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2001., str. 185.

[18] Usp. D. ĐIKIĆ, I. TOMAŠKOVIĆ, *Pojmovnik stručnog nazivlja*, u: O. P. SPRINGER (ur.), *Ekološki leksikon*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2001., str. 171.

poništavaju pozitivni činitelji. Problem velikog broja stanovništva se očituje i kroz pitanje kako proizvesti dovoljnu količinu hrane za cjelokupno stanovništvo, a da se time ne ugrozi zdravlje ljudi i ne utječe na smanjenje kvalitete tla i podzemnih voda. Povećana proizvodnja hrane je nužna, a moguća je intenzivnijim razvijanjem poljoprivrede, uz povećanje poljoprivrednog zemljišta, veću upotrebu mehanizacije, veću upotrebu gnojiva, veću potrošnju vode, čime bi se i dalje povećao pritisak na okoliš. Mjere kontrole zagađivanja okoliša i iskorištavanja resursa su nužne, ali se čini da ćemo morati pridodati i mjere kontrole rasta stanovništva kako ne bi došlo do demografskog kolapsa.[19]

U nastavku ćemo vidjeti postoji li uopće kod ljudi svijest o svim posljedicama koje su prouzrokovali, jesu li svjesni svojeg neodgovornog djelovanja, i ako već postoji ta svijest, kako se ona očituje?

1.3. Porast svijesti o iracionalnim posljedicama

U prethodnim smo razmatranjima uočili da su ljudi od samih početaka civilizacija na razne načine utjecali na promjene u okolišu, te smo mogli uvidjeti koje su sve to promjene, odnosno, onečišćenja. Isto tako, primjećujemo kako se u svim razdobljima povijesti na neki način uviđala da je neumjerenost u iskorištavanju prirodnih resursa negativna, te da bi mogla ostaviti dugoročne posljedice.

Danas smo svjesni posljedica koje su nastale prvenstveno kao rezultat ljudskog djelovanja, ponajprije zbog toga što su negativne posljedice utjecale i na ljudsko zdravlje, te se upravo zbog toga i pribjegava raznim metodama zbrinjavanja otpada koje postaju sve sofisticiranije, a isto tako, na međunarodnoj razni se pravnim mjerama pokušava zaštiti okoliš. Upravo o ovim temama ćemo u nastavku progovoriti.

20. stoljeće je doživjelo veliki napredak na svim područjima znanstvenih spoznaja i tehnike, ali je zatvorilo oči za temeljne, globalne probleme. Napredak je ostvaren zbog tehnološkog razvoja i globalizacije. Globalizacija djeluje istovremeno unifikacijski i separacijski. S jedne strane imamo europsko, pa i svjetsko zajedništvo, koje obećava nadu u svjetski mir i napredak, a s druge strane ratovi i dalje traju, te prijete ekološke katastrofe.[20]

Današnji čovjek ima posebnu odgovornost za stanje u svijetu s posebnim naglaskom na zaštitu okoliša.

[19] Usp. J. D. HUGHES, *Što je povijest okoliša?,* Disput, Zagreb, 2011., str. 127.
[20] Usp. B. UDOVČIĆ, *Čovjek i okoliš*, Kigen, Zagreb, 2009., str. 229.

Svakodnevno smo informirani o sve lošijim klimatskim uvjetima, olujama, kancerogenim supstancama... Društvena zajednica je shvatila svu opasnost koju donosi onečišćenje okoliša na prirodni sustav koji mogu poremetiti sposobnost ekosustava da održi svoju ravnotežu. Čovjek je počeo tražiti nova rješenja, a prije svega više se baviti planiranjem novih ekoloških sustava.

Ljudi su zainteresirani za održavanje ekoloških sustava koji mogu akumulirati organsku tvar i biomasu, a pri tome dati visoku stopu produkcije. Osiguravanje ekološkog zahtjeva mora biti uveden u politiku i planiranje razvoja.

Do sada su održane brojne ekološke konferencije o zaštiti okoliša. Neke od njih su: 1972. godine u Stockholmu, 1988. u Torontu, 1992. godine u Rio de Janeiru, 1997. godine u Kyotu, 2001. godine u Marakešu, 2001. godine u Bonnu, zatim 2002. godine skup u Johannesburgu, 2002. godine u New Delhiju, 2003. godine u Milanu, 2004. godine u Buenos Airesu, 2006. godine u Nairobiju, 2007. godine u Indoneziji.[21]

U zaključcima svih ovih konferencija, kongresa i simpozija stoji da čovjek uništava sebe, svoje zdravlje i životnu sredinu.[22] Zaštitne mjere imaju zadatak spriječiti štete, a sastoje se od ograničenja dopuštene koncentracije onečišćivača, ograničenja emisija, poboljšanja tehnološkog postupka djelatnosti koje manje opterećuju okoliš, te ograničenja potrošnje onih proizvoda kojih se proizvodnja ne može prilagoditi postavljenim zaštitnim zahtjevima.[23]

Također je potrebno mijenjati današnji sustav vrijednosti i težiti novomu koji naglašava dostojanstvo ljudske osobe, kulturu dijaloga, pluralnost, slobodu, zajedništvo u različitostima. Isto tako bi bilo nužno imati na umu ograničenost svih resursa na Zemlji, očuvati okoliš koji će moći osigurati uvjete življenja za buduće naraštaje, voditi računa o svjetskoj populaciji podizanjem kulturne razine, obrazovanja i podizanjem životnog standarda.[24]

1.4. Porast ekološke svijesti u filozofiji

Odnos čovjeka i prirode je, možemo reći, uvijek bio prisutan u filozofskom promišljanju. Stoga povijest filozofije može predstavljati svojevrsnu povijest ovog odnosa upravo s filozofskog stajališta.

---

[21] Usp. T. BELUŽIĆ, *Konferencije ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju – od Stockholma preko Rija do Johannesburga,* u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko teološki upiti i obzori,* Filozofsko-teološki institut družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 247. – 269.

[22] Usp. B. UDOVČIĆ, *Čovjek i okoliš,* Kigen, Zagreb, 2009., str. 245. – 255.

[23] Usp. *Isto,* str. 256. – 257.

[24] Usp. *Isto,* str. 235.

Budući da nam nije glavni cilj pokazati filozofski razvoj problematike odnosa čovjeka i prirode, ipak ćemo se morati zadržati na nekim elementima koji će nam pomoći da lakše shvatimo odnos čovjeka i prirode koji je danas postao problematičan. Upravo u kontekstu problematičnosti unutar ovoga odnosa nastaje ekologija kao reakcija na moguću potpunu katastrofu čovječanstva zbog uništavanja svoje prirodne okoline.

Nit vodilja u našim promišljanjima će biti uvod knjige Vittorija Höslea, „*Filozofija ekološke krize*“, koji će poslužiti kao uvod u jednu filozofiju čiji je objekt i sama ekologija, kojom se bavimo u ovom radu.

Prema autoru sama ekološka kriza utječe na shvaćanje biti čovjeka pa tako nužno ulazi i u filozofsko promišljanje.[25] Možemo se vratiti malo u povijest kako bismo postali svjesniji ove izjave. Naime, ako gledamo odnos čovjeka i prirode možemo primijetiti da se on konstantno mijenjao. Tako se primjerice odnos između primitivnog čovjeka i prirode može opisati kao odnos dominacije prirode nad čovjek, u kojem priroda prijeti „uništiti“ čovjeka, a čovjek se mora zaštiti od prirode, odnos pak starih civilizacija i prirode možemo nazvati više suživotom, jer razvoj tehnike još nije toliko napredovao da bi doveo u opasnost prirodu, ali s većim razvojem tehnike taj odnos se sve više pretvara u odnos dominacije čovjeka nad prirodom i njenog iskorištavanja. Dakle, tek u novijem razdoblju tehnika i razvoj čovjekove kulture dovode do opasnosti za prirodu, koja se ne tiče samo prirode, nego i samog čovjeka.

Upravo u trenutku kada se čovjek osjeća ugroženim, a ne toliko iz osjećaja sažaljenja nad prirodom, čovjek pokušava razmišljati na drugačiji način, tj. na način da i priroda ostane što više sačuvana paralelno s razvojem tehnike. Možemo čak reći da i filozofija doprinosi ovom odnosu u kojem priroda biva uništena radi čovjekovog razvoja, jer upravo s razvojem novovjekovne filozofije i s njom povezane filozofija tehnike i znanosti biva omogućen brzi razvoj znanosti nauštrb integriteta prirode. I na samu filozofiju spada odgovornost za ubrzavanje narušavanja suživotnog odnosa čovjeka i prirode, što je i sam Heidegger, kako kaže naš autor, spoznao.[26]

Konstatacija ove promjene u ljudskoj misli, tj. u filozofiji, ukazuje na promjenu vrijednosti kategorija.

[25] V. HÖSLE, *Filozofija ekološke krize*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 9.
[26] Usp. V. HÖSLE, *Filozofija ekološke krize*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 10.

Iz tog razloga autor izričito kaže da će „u središtu kategorijalnog obrata možda morati biti pojam prirode; odnos čovjeka i prirode morat će se odrediti drugačije, nego u velikom dijelu novovjekovne filozofije i znanosti.“[27] Takvo određivanje odnosa ne podrazumijeva naravno vraćanje na prijašnju filozofiju tako da se ujedno zanemare dostignuća moderne. Ono više treba biti učinjeno na taj način da se dostignuća moderne reinterpretiraju u kontekstu odnosa čovjeka i prirode prije nego što je čovjek postao toliko moćan da ugrozivši prirodu ugrozi i samoga sebe.

Filozofija ekološke krize ne može uključiti samo individualnog čovjeka kao subjekta promjena, nego će se promjene morati dogoditi na širem horizontu, tj. na horizontu društvene zajednice koja podrazumijeva cijelo čovječanstvo. Zbog toga ono podrazumijeva i mjere gospodarske politike kao što autor pravilno opaža.[28]

Dakako da ove mjere ne mogu same po sebi riješiti problem ako se ne dogodi već spomenut preokret vrijednosti i kategorija. Upravo tome može doprinijeti i filozofija sa svojim najrazličitijim disciplinama.

Novim reinterpretacijama filozofije u duhu zdravijeg odnosa čovjeka i prirode sama filozofija „može biti od pomoći pojedinim znanostima pri teorijskom promicanju i praktičnom rješavanju ekološke krize.“[29] Iz tog razloga je neupitna važnost etike u odnosu čovjeka i prirode, jer kao svoj objekt ima čovjekove čine koji neposredno ili posredno imaju utjecaja prirodu.

Iako se etika možda ponajviše odnosi na ekološku problematiku, ipak nije nevažno da sve ostale filozofske discipline nužno utječu na etičko vrednovanje čovjekovog ponašanja prema prirodi. Tako određena antropologija ili kozmologija uvelike određuje smjer čovjekovog etičkog ponašanja.

Pojam ekologija, kao što smo već rekli, doslovno znači nauk o kući. Ovu etimologiju je nužno i na filozofski način analizirati, jer nam sigurno može puno toga reći o načinu na koji se poima naš planet, odnosno sama Zemlja. Naime, konfliktni odnos između čovjeka i prirode nastaje onda kada se kultura, kao posebno čovjekova djelatnost, shvaća kao nešto suprotno prirodi.

---

[27] V. HÖSLE, *Filozofija ekološke krize*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 11.
[28] Usp. *Isto,* str. 10.
[29] *Isto,* str. 12.

Čovjek gradi kuću i naselje te ga okružuje ogradom kako bi se zaštitio od utjecaja prirode. Pojam kuća bi tako mogao označavati kulturnu tvorevinu koja štiti čovjeka od negativnih utjecaja prirode. Ako se Zemlja naziva kućom onda bi se mogla shvatiti kao ona kojoj je potrebna čovjekova ruka koja bi ju preoblikovala u „kuću“ kako ne bi više predstavljala napast čovjeku. Takvo shvaćanje u sebi sadrži opasnost shvaćanja prirode kao hostilnog okružja koje treba potpuno prilagoditi i tako cijelu prirodu „kulturirati“, odnosno preoblikovati tako da u cjelini predstavlja njegovu kuću, mjesto zaštite. Ono što želimo reći je to da je u pojmu ekologija već prisutna tendencija prema shvaćanju prirode kao čovjeku hostilne stvarnosti od koje se čovjek treba zaštiti.

Naše je mišljenje da se odnos čovjeka i prirode treba promatrati više kao odnos dva međusobno nadopunjavajuća elementa koji sačinjavaju jednu nerazdvojivu cjelinu. Koliko god odnos čovjeka i prirode može postati hostilan i konfliktan, ipak ostaje da čovjek ne može živjeti bez prirode, a upravo čovjekova djelatnost može na pravilan i koristan način preusmjeriti neosobnu silu prirode.

Ako čovjek zloupotrijebi svoju tehničku nadmoć nad prirodom neupitno je da će uskoro morati pronaći novi planet koji će biti osuđen na istu propast, zbog jednako nerazboritog korištenja prirodom.

U odnosu gdje je priroda samo prirodni resurs i mjesto za čovjekovo iskorištavanje, čovjek postaje nametnik u prirodi, nametnik koji crpi ono što se može iscrpiti te se onda seli na neki drugi organizam zbog potrebe za novim neiskorištenim prirodnim okruženjem. Takav položaj čovjeka u prirodi postavlja čovjeka iznad prirode, ali na vrlo negativan način te ne odgovara shvaćanju čovjeka kao bića koje je, zbog svoje racionalnosti, odgovorno za svoju neracionalnu okolinu.

Iz ovog kratkog razmišljanja o pojmu ekologija i njenoj etimologiji možemo ponovno naslutiti koliko je važna antropologija, kozmologija, ali i općenito filozofski svjetonazor kojim se promatra svijet.

Kapitalizam i konzumerizam, koji stavljaju naglasak na materijalne i čovjeku prilagođene stvari, često ne odgovaraju vrednotama koje si moramo posvijestiti ako želimo zaustaviti razornu tehničku moć čovjeka. Drugačije shvaćanje čovjeka, bez da ostavimo po strani moderne rezultate filozofije, dovest će nužno do novog shvaćanja prirode i njihovog međuodnosa.

U ovoj točci promišljanja bit će nužno ne zadržati se samo na filozofiji, nego odvesti misao još i dalje prema teologiji, jer bez onog trećega ili prvoga koji ujedinjuje dvije stvarnosti ne može nikad doći do stvarne sinteze čovjeka i prirode. Bez obzira prihvaćamo li ovo kao mogućnost ili ne, filozofija ostaje kao ključna za napredak pozitivne ekološke svijesti kako bi drugačije shvaćanje čovjeka moglo postati učinkovito, kako na teorijskoj razini, tako i na praktičnoj.

2. AMBIJENTALNA BIOETIKA I EKOLOŠKA SVIJEST

U ovom poglavlju ćemo uvidjeti kako je s etičkog stajališta moguće zauzeti različite pozicije s obzirom na ekologiju. Broj etičkih stajališta raste s razvojem etičke misli, što ćemo detaljnije prikazati u idućim poglavljima.

2.1. Pozicije ekološke etike

Unutar etičkih smjernica ekologije, susrećemo se s različitim postavkama i polazištima. Na jednoj su strani oni koji su protiv moraliziranja ekologije, a na drugoj oni koji tvrde da je u znanstveno-tehničkoj civilizaciji eko-etika od nezaobilazne važnosti.

Spektar je ovih polazišta još širi ako se uzme u obzir razlikovanje jedne „plitke" i jedne „duboke" ekologije. Cilj bi plitke ekologije bio: opće zdravlje i blagostanje. Najviša bi pak ekološka norma duboke ekologije bila: očuvanje vitalnih potreba svega života.

Pod klasične pozicije eko-etike se ubrajaju biocentrizam, patocentrizam, holizam, te iz tih pozicija miješani oblici, poput ekocentrizma i ekofeminizma.[30]

2.1.1. Ekocentrizam

Etimologija riječi, ekocentrizam, nam govori da prefiks *eko* dolazi od grčke riječi οίκος koja označava kuću, dom.[31] Stoga možemo reći da ekocentrizam predstavlja bicentričko usmjerenje usmjereno na ono što je zajedničko i neizostavno čitavom prirodnom svijetu, ne tek nekom njegovom pojedinom dijelu.

Ekocentrizam u sebi nosi brigu za cijeli biljni i životinjski svijet, a ne samo za njezine parcijalne dijelove. Ipak, u ekocentrizmu se krije određena opasnost, i to opasnost poistovjećivanja s radikalno biocentričkim metafizičkim principom, koji otežava susret ekocentričke brige za cjelinu prirodnoga svijeta ili samo brige za jedan prirodni ekosustav s vjerom i teologijom.

[30] S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, Bio-etički i eko-teološki poticaj za zaštitu okoliša i života, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., str. 298.-299.

[31] T. MATULIĆ, *Život u ljudskim rukama: nova biologija i biotehničko revolucioniranje života,* Glas koncila, Zagreb, 2006., str. 51. -52.

Današnje stanje ekocecentričkih postavki nam pokazuje različite pristupe unutar samog ekocentrizma.

- *Radikalno* biocentričko usmjerenje govori da samo cjelina biosfere ili jedna cjelina unutar biosfere, tj. ekosustav, zavrjeđuje moralni status, dok se sve ostalo, uključujući i čovjeka, tomu treba podrediti.
- *Antropocentričko* usmjerenje biocentrozma govori o činjenici da biološki život i bioraznolikost u biosferi postoje u međusobnoj korelaciji, ali samo čovjeku pripada najviše mjesto u hijerarhijskom sustavu bića i entiteta u prirodi.[32]

2.1.2. Antropocentrizam

Antropocentrizam dolazi od grčkih riječi *antropos*, što znači čovjek i *kentron,* što znači središte. Stoga možemo reći da antropocentrizam označava shvaćanje po kojemu je čovjek i njegov život središte i svrha svjetskog zbivanja i sve se u tom zbivanju odnosi samo na čovjeka.

Čovjek je mjerilo svih stvari, smisao svega zbivanja i postoji samo radi sebe samoga.[33] Kao što smo vidjeli iz definicije, temelj antropocentrizma pronalazimo u čovjeku kao najvišoj vrijednosti prema kojoj je svijet usmjeren. Možemo se poslužiti riječima sociologa I. Cifrića: „Čovjek je u središtu svih zbivanja, sve služi čovjeku, a čovjek svemu određuje smisao“[34], ili kako to moralni teolog, T. Matulić kaže: „Antropocentrizam ističe da je ljudski život uvijek življen na osoban način. Činjenica je to koja ga ne samo semantički potvrđuje kao jedino duhovno i razumsko biće u prirodi, nego i ontološki, što znači da je vrijednost ljudskog osobnog života neusporediva s vrijednostima života drugih bioloških vrsta“.[35]

Antropocentrizam se često povezuje s judeo-kršćanstvom, odnosno biblijskom poimanju čovjeka.

---

[32] T. MATULIĆ, *Život u ljudskim rukama: nova biologija i biotehničko revolucioniranje života,* Glas koncila, Zagreb, 2006., str. 52. - 53.

[33] V. FILIPOVIĆ (ur.), *Filozofski rječnik,* Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1984., str. 29. – 30.

[34] I. CIFRIĆ*, Bioetika i ekologija: bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi*, Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić, 2000., str. 163.

[35] T. MATULIĆ, *Nav.dj.*, str. 68.

Vrlo česta je i optužba samog kršćanstva za ekološku krizu, što je neutemeljeno, jer je ta kriza prouzročena od strane egoistične ideje neograničenog napretka pomoću prirodnoznanstvene tehničke djelatnosti koja je iskrivljavala judeo-kršćansku sliku svijeta, čovjeka, vremena, povijesti, grijeha, spasenja i otkupljenja.

Kritike i optužbe na račun kršćanske ideje antropocentričke etike ne stoje zbog toga što uzroke te krize treba tražiti i egozimu zapadnjačkog čovjeka i zbog toga što je kršćanska etika samo relativno antropocentrička, a u svom temelju ima ideju teonomije.[36]

Kada uz ekologiju stavimo teologiju, odmah nam se nameće pitanje: mogu li se uopće ove dvije znanosti dovesti u vezu? Na to pitanje možemo pokušati dati odgovor ukoliko uvidimo da je naš okoliš izložen prijetnji koja dotiče i živote samih ljudi.

To nam govori o novom poimanju samog našeg bića, s kojim je teologija pozvana uhvatiti se u koštac kako bi omogućila da i u tome prostoru zasja svjetlo evanđelja. Zbog toga se razvio intenzivan dijalog s onima koji djeluju na polju ekologije.[37] Također, kršćanstvo je šezdesetih i sedamdesetih godina vrlo često bilo optuživano da je antropocentrična i antiekološka religija, koja je usmjerena na isticanje vrijednosti humanizma da je zaboravila na zemlju u kojoj živimo. Danas vidimo da je ta percepcija kršćanstva bila parcijalna, ali je vrlo važna jer je potaknula teologiju da se iznova preispita o odnosu Boga, čovjeka i svijeta. Tu kreću etičke i teološke kategorije prikladne da se uspostavi pozitivan, poticajan i plodan odnos s ekologijom.[38]

2.1.3. Biocentrizam

Pojam biocentrizma je sastavljen od grčke riječi *bios* i latinske riječi *centrum,* što bi značilo da bi biocentrizam bio etika koja priznaje ljudski život i njegove vrednote za istaknuto mjerilo smisla i vrijednosti prirodnog zbivanja i razvitka.[39]

Biocentrizmom se, dakle, izražava stav da je središnja tema bioetičkog promišljanja *život.*

---

[36] Usp. T. MATULIĆ, *Život u ljudskim rukama: nova biologija i biotehničko revolucioniranje života,* Glas koncila, Zagreb, 2006., str.70. – 71.

[37] Usp. S. MORANDINI, *Teologija i ekologija*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 5.

[38] *Isto*, str. 8.

[39] V. FILIPOVIĆ (ur.), *Filozofski rječnik,* Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1984., str. 49.

Svrha bioetičkog promišljanja ne sastoji se prvenstveno u pronalaženju najadekvatnijih sudova o ljudskom djelovanju na polju znanosti o životu, nego u pronalaženju uvjeta za izjednačavanje vrijednosti života na svim razinama.

Biocentrizam predstavlja problem zbog pokušaja izjednačavanja različitih razina života na vrijednosnoj razini, kaže se dakle, biljni, životinjski i ljudski život jednako vrijede.[40] Biocentrizam posredstvom načela eliminacije općih i posebnih razlika među različitim oblicima života na Zemlji dolazi do zajedničkih karakteristika svih živih bića. Teorijsko utvrđivanje prednosti jednog oblika života pred drugim rezultira pluralizmom biocentričkih filozofija.[41]

2.1.4. Patocentrizam

Patocentricam je etika koja naglašava da bi čovjekovo djelovanje trebalo uzeti u obzir, ne samo drugog čovjeka, nego i čitavu prirodu koja može osjećati.[42] Patocentrirazam se odnosi samo na jedan specifično životni djelomični aspekt života, na *patnju*.

Najranije teorije o patocentrizmu potječu iz 18. stoljeća. Filozof, J. Bentham se u svojoj misli udaljava od glavne struje prosvjetiteljske filozofije u tome što onome tko je subjekt morala kao nedostatni kriterij pokazuje tek udioništvo na umu. Udioništvo na umu se za Benthama čini kontingentna čovjekova sposobnost. Čovjekovo bi djelovanje trebalo uzimati u obzir, ne samo drugog čovjeka, nego i čitavu prirodu ukoliko ona može osjećati. Ta Benthamova teza je kroz povijest zastupana u različitim oblicima, poput etike sućuti kod Schopenhauera ili kao utilitaristički proračun interesa u filozofiji P. Singera. Ako je na taj način priroda usmjerena na princip *pathosa*, onda se to događa uz veliku cijenu: striktno slijeđenje temeljnog načela jednakosti, ne može bez priznavanja pretpostavki vrijednosti isključiti stav da je čovjek protiv prirode. U ekstremnom slučaju to može značiti da čovjekovom dobrom sjećanju ne treba dati veću zaštitu nego li prirodi.[43]

---

[40] T. MATULIĆ, *Život u ljudskim rukama: nova biologija i biotehničko revolucioniranje života,* Glas koncila, Zagreb, 2006., str. 21. – 22.

[41] *Isto*, str. 23.

[42] I. KOPREK, Ekološka etika, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ (ur.), *Odgovornost za život,* Zbornik radova, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000., str. 33.

[43] Usp. *Isto.*

2.1.5. Holizam

Holizam dolazi od grčke riječi *holon*, što znači cjelina. Iz toga proizlazi da bi holizam bio smjer u biologiji zasnovan na načelu da svako biološko istraživanje treba imati u vidu organsko jedinstvo živoga bića, koje kao cjelina predstavlja više nego njegovi dijelovi.[44]

Holizam se može shvatiti kao opis zbilje prema vrijednostima, ali ipak ostaje čovjek koji pripisuje i procjenjuje posljedice u sustavu.[45] Holizam drži da sva priroda u svojim granicama prirodno posjeduje etičku važnost, a ne samo živa priroda i ne samo oni koji mogu patiti. Holizam ne pokušava prirodu vrednovati samo izolirano, nego sumisliti čovjeka u prirodi. Takva misao donosi nadu da se u teoretskom kontekstu čovjek i priroda vode prema jedinstvu.[46]

Temelj holističke slike svijeta jest u povezanosti čovjeka i njegovog prirodnog „susvijeta“, pa iz toga i proizlaze čovjekove dužnosti i odgovornosti za živi i neživi svijet. To ne znači da bi čovjek u svojem djelovanju morao uzeti čitavu biosferu u obzir i o svemu voditi računa, ali zasigurno bi trebao ne zaboraviti i neživi svijet, jer on ima vrijednost po sebi.

Naš je autor, sociolog I. Cifrić, mišljenja da je interes za holistički pristup potaknut promjenama spoznajne paradigme, prirodoznanstvene sistemske teorije i ekologije kao hibridne teorije.

Nastaje potjera za univerzalističkim, za adekvatnim tumačenjima svijeta i evolucije u svjetlu novih spoznaja, jer je razvoj pojedinačnih znanosti povećao njihovu kompleksnost, a smanjio opće važenje nekih ranijih spoznaja.[47]

2.1.6. Miješani oblici

Danas prepoznajemo i miješane etičke oblike, dakle, mješavinu biocentrizma, patocentrizma i holizma.

---

[44] V. FILIPOVIĆ (ur.), *Filozofski rječnik,* Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1984., str. 130.

[45] Usp. I. CIFRIĆ*, Bioetika i ekologija: bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi*, Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić, 2000., str. 166. – 167.

[46] Usp. I. KOPREK, Ekološka etika, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ (ur.), *Odgovornost za život*, Franjevački institut za kultutu mira, Split, 2000., str. 34.

[47] I. CIFRIĆ*, Bioetika i ekologija: bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi*, Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić, 2000., str. 167.

Miješani model polazi od biocentrizma i teološki ga oplemenjuje. Povezuje poštivanje živoga kao vrijednost s etikom strahopoštovanja koja utemeljenje može pronaći samo u religioznom odnošenju prema prirodi.

Filozof H. Jonas, u djelu „*Princip odgovornosti*“[48] također zastupa sličan miješani oblik, pri čemu biocentrizam proširuje teološki. Ta teologija iz pretpostavljene samorealizacije živoga unutar etike prirode, oblikuje moralne dužnosti. Priroda ima ciljeve, a budući da ih ima, može ih i opravdati. Za sve je odgovoran čovjek.[49]

Nakon što smo se u našim razmatranjima osvrnuli na etički aspekt ekoloških pitanja, u nastavku ćemo misao usmjeriti na odnos Svetog Pisma prema ekologiji.

[48] Usp. I. KOPREK, *Ekološka etika*, u: B. VULETA, A. VUČKOVIĆ (ur.), *Odgovornost za život*, Franjevački institut za kultutu mira, Split, 2000., str. 34.

[49] Usp. *Isto*, str. 34.

3. SVETO PISMO I EKOLOGIJA

Ovo poglavlje našeg rada progovara o odnosu Svetog Pisma prema ekologiji. Zanimljivo je da Sveto Pismo već u prvom poglavlju progovara o stvaranju svijeta, a upravo to nas upućuje na važnost ekološkog pitanja za samu teologiju.

3.1. Stari zavjet i ekološko poimanje

Vrlo je zanimljivo da Sveto Pismo već u svojim prvim poglavljima govori o stvaranju svijeta i čovjeka. Upravo na temelju tih riječi razvila su se mnoga pogrešna poimanja odnosa čovjeka prema ostalom stvorenju koja su urodila zloporabama od strane čovjeka. U skladu s time, u ovom poglavlju našeg rada ćemo se osvrnuti na pojam blagoslova kojeg Bog daje čovjeku, ali važno je da je čovjek taj koji Božji blagoslov prenosi i na ostala stvorenja.

Iz toga proizlazi da čovjek nema pravo ponašati se prema stvorenjima kao tiranin, nego je na njemu odgovornost za stvorenje, iako on zauzima središnje mjesto stvaranja, on je slika samog Boga.

Knjiga Postanka u svoja prva dva poglavlja nam donosi izvještaje o stvaranju svijeta i čovjeka. U nastavku navodimo citate iz Svetog Pisma kako bismo iz prve ruke uvidjeli govor o stvaranju svijeta.

U prvom izvještaju, govori se o stvaranju svijeta kroz šest dana, uključujući i sedmi dan odmora. Prvih pet dana Bog je stvarao svijet, a šestog dana je stvorio čovjeka:

> „I reče Bog: 'Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puže po zemlji!' Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog i reče im: 'Plodite se, i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!'“ (*Post* 1, 26 -28)

Riječi iz 28. retka „podložite sebi zemlju“ i „vladajte“ (usp. *Post* 1, 28) su riječi Božjeg blagoslova čovjeku, a ne, kako se to često pogrešno shvati Božja zapovijed čovjeku da bude vladar.

Božji blagoslov uključuje život i plodnost života, a patrijarsima je to redovito očitovano kroz dva najvažnija oblika: obećanje brojčanog rasta i obećanje zemlje.[50] Cjelokupno stvaranje u Bibliji se promatra kao blagoslov. Božji blagoslov zemlje znači da je ona u svom neprestanom obnavljanju, ona je uvijek njegov dar.[51]

Prvi izvještaj o stvaranju, na kojeg se posebno osvrćemo u svojem središtu ima Boga, i to Boga koje je jedini stvoritelj. On stvara ponajprije riječju. Prepoznavanjem ljepote i dobrote u svim stvorenjima se i ostvaruju te osobine. Biljke i životinje su stvorene svaka prema svojoj vrsti. Ta činjenica odražava bioraznolikost kao jednu istinsku karakteristiku dobroga svijeta.[52]

Na kraju prvoga poglavlja Bog stvara čovjeka. Čovjek je „slika Božja“ (usp. *Post* 1, 27), on je Božji namjesnik. Ljudski rod je pozvan odgovoriti na Božji blagoslov nad zemljom na način da će blagoslivljati Boga koji je izvor svakog blagoslova, te poslušnošću, koja taj blagoslov prihvaća i širi. U ovim redcima možemo iščitavati posebnost ljudskog bića, njegov središnji položaj u stvaranju, a iz toga proizlazi važan element odgovornosti za druge i za svijet. *Post* 1, 28 očituje blagoslov koji izražava danu i obećanu mogućnost ljudima da rastu sve dok ne postanu velik narod koji će zajedno s drugim bićima nastanjivati zemlju.[53]

Riječ *kabaš* znači podložiti, a odnosi se na zemlju, što bi značilo da se prvenstveno odnosi na prostor pogodan za nastanjivanje, a to je i dar koji različiti narodi moraju među sobom podijeliti. Složenije značenje je *radah,* gospodariti, a ono se odnosi na životinje. To je izraz koji se odnosi na vladanje nekog vladara, te upućuje na vladanje koje sa sobom nosi odgovornost, to je vladar koji nije samo odgovoran za svoje kraljevstvo, već je i njemu dan blagoslov, a taj isti blagoslov on posreduje onima koji su mu povjereni. Dakle, na čovjeka se gleda kao na upravitelja, ali ne kao na onoga koji ima neograničenu moć nad drugim stvorenjima, nego riječ upravitelj, *steward* označava glavnoga slugu čiji je zadatak brinuti se da svatko ima sve što mu je potrebno za život. Vlast povjerena čovjeku ima točno određeni cilj: prihvaćanje, širenje i dijeljenje blagoslova sa svim živim bićima na zemlji koja ostaju vlasništvo Boga.[54]

[50] Usp. S. MORANDINI, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 138.
[51] Usp. *Isto*, str. 119.
[52] Usp. *Isto*, str. 121.
[53] Usp. *Isto*, str. 122.
[54] Usp. *Isto*, str. 125.

Tekst Svetog Pisma ne možemo protumačiti kao da je čovjek taj koji je primio vlast kako bi svojevoljno iskorištavao svijet. Izvještaj predviđa samo odgovornost za svijet, ali ne i ubijanje životinja, odsutno je svako nasilje. Stvoreni svijet je prikazan kao miroljubivi plod Božje pomisli i ne može se naći opravdanje za iscrpljivanje prirodnih dobara.[55] Baš suprotno tome, vrlo je jasan čovjeku upućen poziv na odgovornost za očuvanje onoga što je čovjeku povjereno. Na čovjeka se gleda kao na odgovorno biće koje se svojim djelovanjem mora izdignuti iznad pripadnosti prirodi i ta sposobnost jest uvjet mogućnosti odgovorne skrbi za sve ono što mu je povjereno.[56]

Drugi izvještaj o stvaranju govori o Edenskom vrtu kao mjestu koje je dano čovjeku da u njemu živi, ali i da ga čuva i vodi brigu o njemu. Također, možemo pronaći i smjernice za odnos prema životinjama. Ističe se njihova bliskost s čovjekom, iako se one ne mogu promatrati kao slični čovjeku kao što je to, primjerice, žena, ali se subotnji počinak odnosi i na njih.

> „Kada je Jahve, Bog, sazdao nebo i zemlju, još nije bilo nikakva poljskoga grmlja po zemlji, još ne bijaše niklo nikakvo poljsko bilje, jer Jahve, Bog, još ne pusti dažda na zemlju i nije bilo čovjeka da zemlju obrađuje. Ipak, voda je izvirala iz zemlje i natapala svu površinu zemaljsku. Jahve, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskoga i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša.“ (*Post* 2, 5 – 7)

Kako bismo rezimirali ovo poglavlje, ponajprije valja reći da je Bog Izraela stvoritelj svijeta.

Središnja važnosti u prva dva poglavlja, s obzirom na našu temu, pripada pojmu blagoslova. Blagoslov uključuje čovjeka, zemlju i živa bića koji streme prema životu u izobilju. Čovjek ima središnje mjesto u stvaranju, ali i on je stvoren od zemlje i na taj način s njom povezan, a taj središnji položaj sa sobom nosi odgovornost i mudro poštivanje granice koja upućuje na to da je čovjek stvorenje. Nasilje nad stvorenjima proizlazi iz grijeha i ono kida povezanost sa zemljom, kvari ju. Spas koji se iščekuje od Boga, bit će obnova zemlje za suživot u mesijanskom miru.[57]

[55] Usp. S. MORANDINI, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 123.
[56] Usp. *Isto*, str. 124.
[57] Usp. *Isto*, str. 128. – 129.

3.2. Ekologija u Novom zavjetu

Kada promatramo kvantitativno, Novi zavjet ima mnogo manje spominjanja tekstova vezanih u naša ekološka pitanja, pitanja o stvorenom svijetu. Međutim, u njemu pronalazimo snažnije elemente koji predstavljaju novu smjernicu u našem cjelokupnom razmišljanju.

Prije svega možemo reći da u Novom zavjetu uočavamo potvrdu temeljnih struktura Židovstva: božansko podrijetlo svijeta, dobrota stvorenog svijeta, odgovornost čovjeka, tijesna povezanost nesklada u stvorenom svijetu i ljudskog grijeha. Svi ovi elementi su preoblikovani novim iskustvom spasenja u Isusu Kristu.

Kristovo uskrsnuće nam omogućuje shvatiti da se nalazimo u novom razdoblju povijesti spasenja, u kojem vjernici mogu izravno doživjeti i kušati Božju stvarateljsku moć.[58] Vjera u Boga stvoritelja je jedna od temeljnih pretpostavki Novoga zavjeta, ali stožer je događaj uskrsnuća koji svim sadržajima vjere daje novo značenje pri čemu ih ne izokreće i ne obezvrjeđuje. To je jasno vidljivo s obzirom na temu stvaranja koja se javlja uz snažnu eshatološku konotaciju, usredotočena na novo stvaranje.[59]

Krist je gospodar neba i zemlje, a upravo to nebo i zemlja će naći u uskrsnuću njegova tijela ishodište posljednjih vremena u kojima će Bog dovršiti svoje djelo. *1 Kor* 15, 28, „I kad mu sve bude podloženo, tada će on sam, Sin, podložiti Onomu koji je njemu sve podložio da Bog bude sve u svemu“, promatra Krista kao vladara koji potpuno podlaže čitavo stvorenje Bogu da on bude sve u svemu. Iskustvo Božje prisutnosti u Kristu se širi na iščekivanje te prisutnosti u svemu, što će se objaviti u posljednjim vremenima.

S križa dolazi obećanje u sveopće pomirenje koje će nadići ono nasilje koje sada predstavlja protutežu blagoslovu, a Duh je taj koji daje život u nadi sada i u ovom trenutku u kojem iščekujemo otkupljenje. Isto tako, Kristov križ ukazuje na negativnost prisutnu u svijetu. Ta negativnost se povezuje s ljudskom odgovornošću, ali se to u svjetlu spasenja koje obuhvaća cjelokupnu stvarnost, otkriva kao neprihvatljivo.

[58] Usp. S. MORANDINI, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 136. – 137.

[59] Usp. *Isto,* str. 131.

Dakle, ne iščekuje se zamjena sadašnje zemlje novom, nego se očekuje puno očitovanje njezine istinske dobrote. Spasenje ne obuhvaća samo ljude, iako se ono prvenstveno na nas i odnosi, nego na svo stvorenje.[60]

Do sada smo prikazali neke citate Novoga zavjeta koji su pokazali usmjerenost prema budućnosti novoga stvaranja, a upravo to nas vodi prema premišljanju prvoga stvaranja koje također otkriva kristološku dimenziju. Prvo stvaranje ima iskon u Ocu i k njemu je upravljeno, ali je Krist posrednik u djelu stvaranja. Uloga Krista u stvaranju ćemo jasno uvidjeti na primjeru Ivanovog proslova.

> „U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog. Ona bijaše u početku u Boga. Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa. Svemu što postade u njoj bijaše život i život bijaše ljudima svjetlo; i svjetlo u tami svijetli i tama ga ne obuze...“ (*Iv* 1, 1-18).

Vidimo očitovanje prisutnosti Riječi „u početku“ i njezino posredovanje u postanku svakog stvorenja, u znaku života i svjetla. Paralelno s time, Bog koji se utjelovio, opisan je istim izrazima kao i Mudrost koje je bila izvor spoznaje, života i blagoslova, koja je sudjelovala u stvaranju svijeta kao Božja suradnica i graditeljica u *Izr* 8, 22 – 31. „Jahve me stvori kao početo svoga djela, kao najraniji od svojih čina, u pradoba, oblikovana sam još od vječnosti, od iskona, prije nastanka zemlje. Rodih se kad još nije bilo pradubina, dok nije bilo izvora obilnih voda...“.[61]

Pomirenje i mir kozmosa dolazi u konkretnosti križa, u Kristovom tijelu. „I po njemu – uspostavivši mir krvlju križa njegova – izmiri sa sobom sve, bilo na zemlji, bilo na nebesima“ (*Kol* 1, 20), a to isto tijelo je i početak i prvina uskrsnuća kojim nije obuhvaćena samo njegova osoba, nego se u njemu nastanjuje „sva Punina“ (*Kol* 1, 19). Time se, zapravo, proširuje dimenzija Kristova lika na sve stvoreno. Svime što smo rekli, objedinili smo početak kozmosa, njegovo otkupljenje i eshatološku slavu u jedinstvenu perspekrivu.[62]

Kao što smo već na početku ovog razmišljanja napomenuli, Novi zavjet preuzima temeljne elemente iz židovske vjere, koji su ujedno preoblikovani u novom iskustvu spasenja u Isusu Kristu. Ž

[60] Usp. S. MORANDINI, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 132. – 134.
[61] Usp. *Isto*, str. 134.
[62] Usp. *Isto*, str. 135. – 136.

Stvoreni svijet je ispunjen Božjom prisutnošću, Bog ju je blagoslovio, ali je ipak izvrgnuta opasnosti i prožeta nasiljem, no u težnji je prema njegovu prevladavanju. Također, stvorenje je povjereno ljudima na odgovornost, ali Bog u njemu djeluje po svojemu Sinu u Duhu.

Zaključno možemo reći, spasenje i blagoslov, stvaranje i povijest nisu stvarnosti koje treba suprotstavljati, nego ih treba razumijevati kao dimenzije djelovanja trojstvenog Boga, koji u različitim oblicima djeluje u prostoru i vremenu, uvijek stremeći k razvoju života.[63]

[63] Usp. Usp. S. MORANDINI, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 137. – 138.

4. EKOLOŠKI PROBLEMI U DOKUMENTIMA CRKVENOG UČITELJSTVA

Crkveno učiteljstvo je u svojim dokumentima često puta upozoravalo na teško stanje prirode do kojeg je došlo ponajprije radi ljudskog faktora. Prvi govori Crkvenog učiteljstva su upozoravali na razvoj tehnike i znanosti što ne znači da je Crkva ta koja želi kočiti razvoj, nego baš suprotno.

Crkva je za napredak, ali uvijek podsjeća da čovjek mora biti odgovoran prema sebi, budućim generacijama i svemu stvorenju. Zemlja je dar čovjeku, tako da nitko nema isključivo pravo na nju, svatko bi trebao moći upotrijebiti zemlju kako bi mogao naći ono što mu je nužno za život. Priroda se ne bi trebala pohlepno zloupotrebljavati, nego bi trebala biti upotrijebljena umjereno i to na korist općeg dobra.

Također, u Crkvi postoji svijest da je čovjek prouzročio mnoge nepovratne negativne posljedice, zbog čega će i upozoravati da je sada pravi trenutak da se preuzme odgovornost za sve učinjeno i da se na globalnoj razini promijeni svijest i način života, inače će biti prekasno.

U nastavku ćemo detaljno proći kroz navedenu problematiku otkrivajući ju u raznim dokumentima Crkvenog učiteljstva, te ćemo otkriti niz pozitivnih i ohrabrujućih poticaja upućenih suvremenom društvu od strane Crkve. Iako su dokumenti nešto starijih datuma, upravo to nam otkriva ranu svijest u Crkvi o brizi za okoliš, ali ujedno pokazuje aktualnost kojom isti odišu.

4.1. Mater et Magistra

Encikliku *Mater et Magistra (Majka i Učiteljica*)[64] napisao je papa Ivan XXIII., 15. svibnja 1961. Ona predstavlja polazište suvremenog crkvenog naučavanja o ekološkim problemima.[65]

Enciklika u broju 189., navodi: „Čovjek treba poraditi da, uz pomoć tehnike i svih znanosti, do dna upozna prirodne sile i nad njima dan za danom širi svoje gospodstvo. Uostalom, što se ovoga tiče, do danas postignuti napredak na tehničkom i

[64] Usp. IVAN XXIII., *Mater et magistra*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 75, Zagreb, 1985.
[65] M. BIŠKUP, Ekološki problemi u dokumentima crkvenog učiteljstva, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzor*i, Centar za bioetiku, Zagreb, 2004., str. 208.

znanstvenom polju ulijeva gotovo neograničenu nadu za budućnost.“ Naglašava razvoj tehnike i znanosti kako bi čovjek upoznao prirodne sile i nad njima širio gospodstvo.[66]

S druge strane, u nešto kasnijem broju 242. Se tvrdi: „No, dok pokušavaju zavladati prirodom i izmijeniti joj lik, ljudi žive u opasnosti da sebe zanemare i da svoje duhovne i tjelesne snage oslabe...“. Time se upozorava na pokušaje čovječanstva da se zavlada prirodom i izmijeni se njezin lik, ali time dovodi u opasnost sebe zanemarujući duhovne i tjelesne snage.[67]

4.2. Gaudium et Spes

Iako Drugi vatikanski koncil u konstituciji *Gaudium et Spes*[68] iz prosinca 1965. godine, ne govori izričito i isključivo o ekologiji, ipak smo uočili nekoliko bitnih elemenata.

Broj 34 govori o vrijednosti ljudskog djelovanja koje predstavlja veliki napor i kao takav odgovara Božjoj zamisli. Čovjek je od Boga primio nalog da podloži sebi zemlju, da upravlja svijetom u pravednosti i svetosti, te da priznajući Boga stvoriteljem svega k njemu upravi sebe i sveukupnu stvarnost, a time što će sve stvari biti podvrgnute čovjeku, ime Božje će biti slavljeno po svoj zemlji. Stoga, sva ljudska postignuća do kojih smo došli svojim genijem i svojim silama, ne predstavljaju nešto čime bi se čovjek natjecao sa Stvoriteljem. Pobjede čovječanstva su znak veličine Božje i plod njegove neizrecive zamisli.

> „Čovjek, stvoren na sliku Božju, primio je nalog da sebi podloži zemlju sa svime što ona sadržava, da upravlja svijetom u pravednosti i svetosti, te da priznajući Boga stvoriteljem svega k njemu upravi sebi i sveukupnu stvarnost, da time što su sve stvari podvrgnute čovjeku bude ime Božje slavljeno po svojoj zemlji...“[69]

Rastom ljudske moći ujedno raste i odgovornost, kako pojedinačna, tako i skupna. *Gaudim et Spes* koncem ovog broja naglašava da kršćanstvo ne odvraća ljude od izgradnje svijeta, nego na to još čvršće obvezuje.

---

[66] Usp. IVAN XXIII., *Mater et magistra*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 75, Zagreb, 1985., br. 189.

[67] Usp. *Isto*, br. 242.

[68] Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et spes, u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, (7. prosinca 1965.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.

[69] *Isto*, br. 34.

„Stoga kršćani i ne pomišljaju da se dostignuća što su ih ljudi svojim genijem i silama stvorili suprotstavljaju Božjoj moći i kao da bi razumno stvorenje bilo takmac Stvoritelju. Naprotiv, oni su uvjereni da su pobjede čovječanstva znak veličine Božje i plod njegove neizrecive zamisli.“[70]

U broju 39. dokument govori o novom nebu i novoj zemlji koju Bog sprema. Dok smo u iščekivanju istoga, ne smijemo stati s izgradnjom ove zemlje, jer na njoj raste Tijelo ljudske obitelji koje već sada može pružiti sliku novoga svijeta. U istom broju Koncil navodi da dobre plodove prirode i našeg truda, ćemo pronaći i poslije, ali očišćene od svake ljage, prosvijetljene i preobražene.[71]

„Poučeni smo da Bog sprema novi stan i novu zemlju u kojima će vladati pravednost i gdje će blaženstvo ispuniti i nadvisiti sve želje za mirom što se rađaju u ljudskom srcu. Tada, pošto smrt bude pobijeđena, sinovi će Božji biti u Kristu uskrišeni, i ono što je bilo sijano u slabosti i raspadljivosti obući će neraspadljivost, ostat će ljubav i njezina djela, i od ropstva prolaznosti oslobodit će se sva stvorenja što ih je Bog stvorio radi čovjeka.“[72]

Zemlja je namijenjena svim ljudima i svim narodima, te bi sva dobra trebala pritjecati po pravednosti svima. Kada čovjek po zakonu posjeduje određene stvari, nikada ih ne smije promatrati kao da su ona tu samo na njegovu osobnu korist, nego bi trebao imati na umu i druge, odnosno one bi trebale koristiti i njemu i drugima.[73]

Zaključno možemo reći da Drugi vatikanski koncil nije imao namjeru govoriti izravno o pitanju ekologije, ali se dotaknuo i tog pitanja progovarajući o pitanju ljudske djelatnosti, potičući čovjeka na razvoj, ali podsjećajući na njegovu odgovornost. Razvoj i izgradnja zemlje ne smiju stati zbog svjesnosti o novoj zemlji i novom nebu. Ipak, ta ista zemlja bi trebala biti na korist društvene zajednice, a ne samo nekih pohlepnih pojedinaca.

4.3. Populorum progressio

23. ožujka 1967. Pavao VI. objavio je encikliku *Populorum progressio.*[74]

[70] DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, *Gaudium et spes*, (7. Prosinca 1965.), u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., broj 34.

[71] Usp. *Isto.* br. 39.

[72] *Isto*, br. 39.

[73] Usp. *Isto,* br. 69.

[74] Usp. PAVAO VI., Populorum progressio, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 314. – 349.

Papa podsjeća na riječi Svetog pisma da sve što je stvoreno podređeno je čovjeku, a njegov je zadatak da to sve korisno upotrijebi, dakle, da svojim radom dovrši stvaranje, podvrgavajući stvoreno sebi.

> „Biblija nas već na prvoj stranici uči da je sve što je stvoreno namijenjeno čovjeku, a njemu je dano u zadatak da naporom svoga uma sve to korisno upotrijebi, da svojim radom, rako reći, dovrši stvaranje, podvrgavajući stvoreno svojoj koristi.“[75]

Stoga, svaki čovjek ima pravo da na zemlji nađe što mu je potrebno za opstanak. *Populorum progressio* ponovno naglašava ono što smo prethodno vidjeli da i sam Koncil u *Gaudium et Spesu* govori – svi ljudi se moraju podložiti ovom načelu prema kojemu je Bog zemlju namijenio svim ljudima i svim narodima, sva prava se tome moraju podložiti i ne otežavati ga.

Čovjek svojim djelovanjem iskorištava bogatstva prirode, time uređuje svoj život, razvija u sebi strast istraživanja, prihvaćanja proračunatog rizika, osjećaj odgovornosti.[76] Čovjek jest stvoren na sliku Božju i Bog je čovjeku dao duhovni biljeg kao sredstvo da dovrši njegovo djelo, tako da čovjek mora surađivati sa stvoriteljem u dovršenju stvorenoga i sa svoje strane dati zemlji duhovni biljeg kojeg je i sam primio.[77] Čovjek svojim radom ujedno treba biti u službi drugog čovjeka, a razvoj tehnike ima smisla ukoliko je također u službi čovjeka. Čovjek postaje čovjek ukoliko je sam subjekt svog napretka i to u skladu s prirodom koju mu je Bog dao.[78]

Enciklika, kao što sam naziv kaže, govori ponajprije o razvoju. Razvoj treba biti u službi čovjeka, čovjek sam mu je subjekt, pa bi isto tako priroda trebala biti podvrgnuta čovjeku, ali, u skladu s Drugim vatikanskim koncilom, papa ističe da bi svi ljudi, svi narodi, trebali imati udjela u toj zemlji.

4.4. Octogesima adveniens

14. lipnja 1971. godine objavljena je enciklika *Octogesima adveniens.*[79]

---

[75] Usp. PAVAO VI., *Populorum progressio*, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 322.
[76] Usp. *Isto*, str. 323. – 324.
[77] Usp. *Isto*, str. 324.
[78] Usp. *Isto*, str. 326. – 327.
[79] Usp. PAVAO VI., Octogesima adveniens, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 363. – 390.

Brojevi zanimljivi nama su, broj 9 i broj 21 koje ćemo u nastavku podrobnije predstaviti.

Industrijalizacija se zasniva na tehnološkom istraživanju i na preobrazbi prirode, te se odlikuje neiscrpnim stvaralaštvom koje s jedne strane prouzrokuje brojne probleme, poput nezaposlenosti, a s druge strane neumorno nameće nove proizvode mameći potrošače. Na koncu broja 9, Papa postavlja pitanje – nakon što je čovjek već potvrdio gospodstvo nad prirodom, ne postaje li sada on sam robom predmeta koje proizvodi?[80]

> „Možemo se, dakle, s pravom upitati: ne okreće li čovjek, unatoč svih svojih dostignuća, protiv sebe rezultate svoga rada? Nakon što je potvrdio svoje nužno gospodarstvo nad prirodom, ne postaje li sada robom predmeta koje proizvodi?“[81]

Nakon što je Papa u broju 9 neizravno spominjao pitanje preobrazbe okoliša, u broju 21 se govori direktno o pogubnoj i neočekivanoj posljedici ljudskog djelovanja – pohlepno iskorištavanje prirode. Čovjekov okoliš sada postaje izvorom prijetnji – zagađenja, otpaci, bolesti, ali ujedno mu i izmiče vlast nad vlastitim krajolikom – ovo je socijalni problem na globalnoj razini. Kršćanin je taj koji mora preuzeti odgovornost za sudbinu svih.[82]

> „Dok se čovjekovo obzorje tako mijenja pod djelovanje slika što se za njega izabiru, nazire se jedna druga preobrazba, koja je i pogubna i neočekivana posljedica čovjekova djelovanja. Čovjek biva odjednom svjestan te posljedice: nesmotrenim iskorištavanjem prirode lako bi je mogao razoriti, te i sam postati žrtvom njezina srozavanja. Čovjekov materijalni okoliš postaje izvorom stalnih prijetnji kao što su zagađenja i otpaci, nove bolesti, sveobuhvatna razorna moć...“[83]

4.5. Redemptor hominis

U ožujku 1979 godine Ivan Pavao II. piše encikliku *Redemptor hominis*.[84]

[80] Usp. PAVAO VI., Octogesima adveniens, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 367.
[81] *Isto*, str. 367.
[82] Usp. *Isto,* str. 373. – 374.
[83] *Isto*, str. 373.
[84] Usp. IVAN PAVAO II., Redemptor hominis, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 435. – 451.

Papa govori o položaju čovjeka u suvremenom svijetu, pri čemu u broju 15 izravno govori i o stanju okoliša danas, koje je ugroženo, a to nije bio prvotni Božji plan odnosa čovjeka spram prirode.

> „Plodovi mnogolike ljudske djelatnosti postaju vrlo brzo i često na nepredvidljiv način ne samo predmeti „otuđenja" – što znači da bivaju naprosto oduzeti od onoga koji ih je proizveo – nego se, barem jednim dijelom, izravno i neizravno, ti plodovi okreću protiv samoga čovjeka."[85]

Danas smo sve svjesniji činjenice da iskorištavanje zemlje zahtijeva razumno i pošteno planiranje. Iskorištavanje je u industrijske i u vojne svrhe prošireno, što utječe na otuđenje čovjeka u odnosu prema prirodi, udaljuje ga od prirode. Čini se da čovjek prepoznaje samo vrijednost prirode koju ne može iskoristiti, ali, Bog je htio da čovjek bude čuvar i gospodar prirode, ali plemenit i razuman, a ne tek bezobzirni rušitelj.[86]

4.6. Laborem exercens

Ivan Pavao II. 1981. godine piše encikliku *Laborem exercens,* kao 90 godišnjicu enciklike Lava XIII., *Rerum novarum.*[87]

Osvrćući se na razvoj rada u proteklih 90 godina, navodi čimbenike: široko uvođenje automatizacije u područje proizvodnje, više cijene energija i sirovina, svijest o ograničenosti bogatstva prirode i njezinoj nepodnošljivoj zagađenosti.

Ti čimbenici traže promjene i preuređenje današnjih ekonomskih struktura te preraspodjelu rada.[88]

4.7. Sollicitudo rei socialis

1987. godine papa Ivan Pavao II. napisao je encikliku *Sollicitudo rei socialis,* o dvadesetoj obljetnici enciklike Pavla VI., *Populorum progressio.*[89]

Nakon što je Papa u prethodnom broju naveo negativne elemente stanja razvoja u kojemu se svijet nalazio, sada nam navodi u broju 26 pozitivne znakove i pritom ističe

---

[85] IVAN PAVAO II., Redemptor hominis, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 439.

[86] Usp. *Isto,* str. 439.

[87] Usp. IVAN PAVAO II., Laborem exercens, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 465. – 516.

[88] Usp. *Isto,* str. 468. – 469.

[89] Usp. IVAN PAVAO II., Sollicitudo rei socialis, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.,str. 573. – 624.

probuđenu svijest o ograničenosti raspoloživih sirovina, potrebu da se poštuje neokrnjenost i ritam prirode, što se ne smije žrtvovati na račun određenih demagoških shvaćanja. To se danas naziva brigom za zaštitu čovjekove okoline.[90]

Moralni značaj razvoja brine o stvorenjima koja čine vidljivu prirodu. To poštivanje se zahtijeva s trostrukog gledišta: prvo gledište nam kazuje da je bitno osvijestiti si da se više ne može u nedogled koristiti živim i neživim bićima, dakle, biljkama, životinjama, prirodnim tvarima i da mislimo da će to proći nekažnjeno. Treba voditi računa o naravi svakog bića i o njegovom značaju unutar uređenog kozmosa. Drugo gledište polazi od ograničenosti prirodnih izvora koji se ne mogu obnoviti. Kad bi se ti izvori upotrebljavali bez iole obzira, kao da su neiscrpivi, dovelo bi se u opasnost sadašnji i budući naraštaji. Posljednje gledište se odnosi na kvalitetu života koja je ugrožena od strane industrijskog zagađenja.

Gospodstvo što ga je Bog dao čovjeku nije neka apsolutna vlast, nego ono ograničenje što ga je sam Bog pred čovjeka postavio, izrazivši ga simboličkom zabranom da jede plod sa stabla, jasno je da smo podvrgnuti biološkim i moralnim zakonima koje ne možemo nekažnjeno kršiti.[91]

U broju 37, Papa govori o dva elementa koja su izvor ponašanja suprotnom Božjoj volji, tu ujedno uvrštavamo zagađenje okoliša i iscrpljivanje prirodnih dobara, a to su pohlepa za dobitkom i žeđ za vlašću.[92]

Papa se odmah nadovezuje u idućem broju, stavljajući naglasak na promjenu temeljnog opredjeljenja koje će ukloniti zapreke koje priječe razvitak, a to uključuje promjenu duhovnog opredjeljenja koje mijenja odnos sa samim sobom, s bližnjim, te s prirodom.[93]

> „Činima i postupcima što su suprotni volji Božjoj i dobru bližnjega, kao i među „strukturama“ što ih oni unose, danas je, izgleda, najkarakterističnije dvoje: s jedne strane, isključiva pohlepa za dobitkom i, s druge strane, žeđ za vlašću s težnjom da se drugima nametne vlastita volja.“[94]

[90] Usp. IVAN PAVAO II., Sollicitudo rei socialis, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 593.
[91] Usp. *Isto,* str. 601. – 602.
[92] Usp. *Isto,* str. 604.
[93] Usp. *Isto,* str. 605.
[94] *Isto,* str. 593.

U zaključnim poglavljima Papa potiče čovjeka da ne popusti očaju, pesimizmu, svi smo pozvani suočiti se s izazovima koje vrijeme pred nas stavlja. Svi smo pozvani boriti se za mir.

4.8. Centesimus annus

Centesimus annus je enciklika pape Ivana Pavla II., objavljenja 1991. godine, povodom stote godišnjice izdavanja enciklike *Rerum novarum,* Lava XIII.[95]

Pitanje konzumizma usko je vezano uz ekološko pitanje. Čovjek je zahvaćen željom da posjeduje, uživa, a time pretjerano konzumira i zalihe zemlje. U korijenu razaranja prirode se nalazi antropološka zabluda. Čovjek misli da može samovoljno raspolagati zemljom, podvrgavajući je svojoj volji, kao da ona nema svoj vlastiti oblik i prethodnu namjenu koju joj je Bog dao. Čovjek umjesto da vrši ulogu Božjeg suradnika u djelu stvaranja, on se stavlja na mjesto Boga, te prirodu tiranizira, umjesto da njome vlada.[96]

> „Osim iracionalnog razaranja prirodnog okoliša, moramo se prisjetiti da je još teže razaranje ljudskog okoliša, čemu se još uvijek ne posvećuje nužna pozornost. Dok se s pravom vodi briga, također mnogo manje nego što je nužno, da se očuva prirodni „habitat" raznih životinjskih vrsta kojima prijeti nestanak, jer se zna da svaka od njih daje poseban doprinos općem skladu na zemlji, premalo se nastoji oko toga da se održe moralni uvjeti autentične „ljudske ekologije"[97]

U broju 38, Papa napominje da je razaranje ljudskog okoliša gore od razaranja prirodnog okoliša. Papa smatra da se puno više danas trudi da bi se očuvale životinjske vrste, a jako malo brige se posvećuje održavanju moralnih uvjeta autentične „ljudske ekologije".

Bog je čovjeku dao prirodu o kojoj treba voditi brigu, ali i njega samoga, što znači da čovjek mora poštovati naravnu i moralnu strukturu kojom je obdaren. Čovjek prima od Boga svoje dostojanstvo i sposobnost da transcendira svaki društveni poredak, ali je i uvjetovan socijalnom strukturom u kojoj živi, odgojem i okolinom. Odluke koje stvara jedna okolina mogu uroditi specifičnom strukturom.[98]

---

[95] Usp. IVAN PAVAO II., *Stota godina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.
[96] Usp. Isto, br. 37.
[97] *Isto*, br. 38.
[98] Usp. *Isto*, br. 38.

4.9. Mir s Bogom stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem

Mir s Bogom stvoriteljem - mir s cjelokupnim stvorenjem je poruka pape Ivana Pavla II. za dan mira 1990. godine.[99]

Papa Ivan Pavao II. 1990. godine u svojoj poruci za dan mira s posebnim pažnjom progovara o suvremenom svijetu pod prizmom nemira koji je izazvan ljudskim iskorištavanjem prirodnih bogatstava i načelno lošim odnosom spram prirode.

Na ovu Papinu poruku smo se detaljno osvrnuli zbog toga što ona u sebi nosi prodoran govor o važnosti odnosa između čovjeka i stvorenja. Papa polazi od Svetog Pisma, upozorava na ljudsko djelovanje koje se negativno odražava na prirodu, te završava aktualnom problematikom, ukazujući na rješenja iste.

> „Primjećuje se kako u naše doba sve više jača svijest o tome da svjetskom miru prijeti, osim trke u naoružanju, nacionalnih sukoba i nepravdi što postoje u narodima i među državama, također nedostatak dužnog poštovanja prema prirodi, neuredno iskorištavanje prirodnih bogatstava i potpuno iskorištavanje kvalitete života.“[100]; „Temeljne vrednote za razvoj miroljubivog društva, izravno su povezane s pitanjem okoliša. Međuovisnost mnogih izazova, s kojima se današnji svijet mora suočiti, potvrđuje traganje za koordiniranim rješenjima, zasnovanim na koherentnoj moralnoj viziji svijeta. Za kršćanina, takva se vizija zasniva na religioznim uvjerenjima što ih crpi iz Objave.“[101]

Papa upozorava da se bogatstva zemlje ne mogu nastaviti koristiti kao u prošlosti, stoga se javlja ekološka svijest koju treba poticati. Kršćanska misao je utemeljena na Objavi, a oni koji ne prihvaćaju naša vjerska uvjerenja, također u ovim razmišljanjima mogu naći zajedničke točke.[102]

Nakon što je Bog stvorio muškarca i ženu (usp. *Post* 1, 31), Bog je potaknuo one darove i sposobnosti koji razlikuju ljudsku osobu od drugih stvorenja, te je uspostavio uredan odnos između ljudi i cjelokupnog stvorenja. Adam i Eva su trebali mudrošću i ljubavlju ovladati zemljom, ali su grijehom razorili sklad, što je na koncu dovelo do pobune zemlje protiv njih (usp. *Post* 3, 17 – 19; 4,12).

---

[99] Usp. IVAN PAVAO II., Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*., Centar za bioetiku, Zagreb, 2004., str. 269. – 279.

[100] *Isto*, str. 269.

[101] *Isto*, str. 270.

[102] Usp. *Isto*, str. 269. – 270.

Svo stvorenje je podvrgnuto prolaznosti i od tada čeka da bude oslobođeno kako bi moglo sudjelovati u slobodi slave zajedno sa svom djecom Božjom.

Kad se čovjek odvoji od Božjeg nacrta, on izaziva nered koji se odražava i na ostatak stvorenja. Pravo rješenje problematike ne može biti samo u boljem upravljanju ili manje iracionalnom iskorištavanju bogatstva zemlje, nego je bitno prodrijeti do izvora i suočiti se s dubokom moralnom krizom, u kojoj je ugrožavanje okoliša samo jedan zabrinjavajući aspekt.[103]

Primjena znanstvenih i tehnoloških otkrića pokazuju koliko je plemenit poziv čovjeka da odgovorno sudjeluje u Božjem stvarateljskom djelu u svijetu. Ipak, primjena mnogih otkrića ima negativne učinke na duži rok. Dužnost ljudske zajednice je da ozbiljno shvate odgovornost koju gaje prema stvorenju.[104]

Dublji znak ekološkog pitanja jest nepoštivanje života. Naime, danas često ekonomska korist ide ispred osobe, a zagađenje okoliša ili njegovo sustavno uništavanje plod je loših vizija koje preziru čovjeka. Ekonomska ravnoteža je narušena i nekontroliranom destrukcijom životinjskih ili biljnih vrsta, ili pak nepromišljenim iskorištavanjem prirodnih bogatstava. U takvom području je jasno vidljivo da ravnodušnost ili odbijanje temeljnih etičkih normi vodi čovjeka prema pragu samouništenja.

Teologija, filozofija i znanost se slažu o jednom harmoničnom svijetu, tj. Pravom kozmosu, obdarenog integritetom i unutarnjom i dinamičkom ravnotežom. Taj red valja poštivati. Čovječanstvo ga je pozvano istraživati, čuvajući njegov integritet. Poštivanje dostojanstva ljudske osobe i života je fundamentalna norma koja inspirira zdrav ekonomski, industrijski i znanstveni progres.[105]

Također, zemlja je, po svojoj biti, zajednička baština čiji plodovi moraju biti na dobrobit svima. To bi nas trebalo poučiti da su pohlepa i egoizam suprotni redu stvorenog, u koji je uključena uzajamna ovisnost.[106]

---

[103] Usp. IVAN PAVAO II., *Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem*, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*., Centar za bioetiku, Zagreb, 2004., str. 271.

[104] Usp. *Isto*, str. 272.

[105] Usp. *Isto*, str. 272. – 273.

[106] Usp. *Isto*, str. 273. – 274.

U brojevima koje ćemo u daljnjem tekstu predstaviti, Papa govori o tri elementa koja obilježavaju društvo.

- Prvi element je potreba za solidarnošću koja vodi prema miru.
- Drugi element jest pitanje siromaštva kojeg rješavamo uz pomoć prvog elementa kojeg smo naveli.
- Na koncu se papa osvrće na opasnost koja osobito prijeti miru i nosi loše posljedice za prirodnu ravnotežu, a to je rat.

Ekonomska kriza pokazuje potrebu za novom solidarnošću među državama. Države se moraju međusobno nadopunjavati u promicanju razvoja miroljubive i zdrave prirodne i društvene sredine. Zemlje koje su na putu industrijalizacije ne smiju upravo iz moralnih razloga ponavljati pogreške drugih, nastavljajući onečišćenje okoliša ili pretjeranim iscrpljivanjem okoliša. Rješavanje ekološke krize predstavlja put prema svjetskom miru.[107]

Prava ekološka ravnoteža se neće moći uspostaviti ako se izravno ne sučele strukturalni oblici siromaštva koji postoje u svijetu. Mnoge prezadužene države iskorištavaju svoja prirodna dobra kako bi dobili sirovine za izvoz. Stoga, odgovornost za negativne posljedice se mora podijeliti, odgovorni su i bogati i siromašni, a siromašnima se mora pomoći da prevladaju siromaštvo.[108]

Opasnost predstavlja i rat. U laboratorijima se danas i dalje nastavlja istraživanje s ciljem da usavršavaju oružja sposobna preinačiti prirodnu ravnotežu. Oni koji prežive rat moraju nastaviti život u težim okolnostima za prirodu, u stanju teške društvene oskudice.[109]

Današnje društvo neće naći rješenje krize ako ne promijeni svoj način življenja. Hedonizam, komunizam i nebriga za štetu koja iz toga proizlazi jasno očituje čovjekovu moralnu krizu. Ako nema osjećaja za vrijednost osobe i ljudskog života, prestajemo se zauzimati za druge i za zemlju. Skromnost, umjerenost, samodisciplina, duh žrtve trebaju prožimati svakidašnji život kako ne bismo ispaštali negativne posljedice nebrige.

[107] Usp. IVAN PAVAO II., Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*., Centar za bioetiku, Zagreb, 2004., str. 275.
[108] Usp. *Isto*, str. 275. – 276.
[109] Usp. *Isto*, str. 276.

Nameće nam se potreba odgoja za ekološku odgovornost, odgovornost prema sebi, odgovornost prema drugima i odgovornost prema okolišu. Prvi odgojitelj ipak ostaje obitelj u kojoj dijete uči poštivati druge i voljeti prirodu.

4.10. Pravda u svijetu

Treća biskupska sinoda koja se održala 1971. godine, kao rezultat svojih rasprava izdaje dokument „*Pravda u svijetu*“.[110] U ovom dokumentu, osim što se govori o pravdi, također se progovara i o problemima ekologije, iako vrlo kratko.

Dokument nas upozorava da na ophođenje bogatih zemalja, što se jednako odnosi i na kapitalističke i na socijalističke zemlje, spram prirode. On navodi da bogate zemlje iskorištavaju najbitnije elemente života na zemlji u tolikoj mjeri da bi to moglo postati opasno za život čovječanstva. „Osim toga, potražnja za sirovinama i energijom sa strane bogatih zemalja – bile one kapitalističke ili socijalističke – tolika je (kao i kvarenje atmosfere i oceana što iz toga proizlazi), da bi bitni elementi života na zemlji – zrak i voda – mogli postati nepopravljivo opustošeni ako bi se na sve čovječanstvo proširile norme visoke potrošnje i visokog zagađivanja koje su u stalnom porastu.

Snažan zalet prema planetarnom jedinstvu, i nejednaka raspodjela koja prepušta jednoj trećini čovječanstva kontrolu nad tri četvrtine dohodaka, investicija i trgovine, i to onoj trećini koja već uživa najvišu stopu ekspanzije – jednako kao što i naprosto nedovoljan gospodarski napredak i novo shvaćanje o materijalnim granicama „biosfere“ – sile nas da uočimo kako u suvremenom svijetu nastaju novi oblici poimanja ljudskoga dostojanstva.“[111]

4.11. Laudato si’

2015. godine Papa Franjo piše encikliku o brizi za zajednički dom, „*Laudato si'*“.[112] Enciklika nosi naslov: Hvaljen budi, što su riječi svetoga Franje iz Pjesme stvorova u kojoj podsjeća na to da je zemlja zajednički dom, te da je ona poput sestre i poput majke koja nas prima u svoje naručje.[113]

---

[110] Usp. MINISTERIJALNO SVEĆENIŠTVO, *Pravda u svijetu,* Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 35, Zagreb, 1972.

[111] *Isto*, str. 38.

[112] FRANJO, *Enciklika o brizi za zajednički dom. Laudato si’*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 169, Zagreb, 2015.

[113] Usp. *Isto*, br. 1.

Papa Franjo nas podsjeća da smo i mi sami prah (usp. *Post* 2, 7), da je naše tijelo sastavljeno od istih elemenata od kojih je sastavljen i naš planet. Isto tako, Papa se želi obratiti svim ljudima, a ne samo članovima Crkve, jer je ovo pitanje našeg zajedničkog doma.[114] On nas poziva da ujedinjeni tragamo za održivim i cjelovitim razvojem, te pozivajući sve ljude na sudjelovanje u tom procesu, naglašava da svatko može na svoj način dati svoj obol u brizi za stvoreni svijet, ali važno je prepoznati hitnost tog zadatka.[115]

U broju 15 se upoznajemo s rasporedom enciklike od šest poglavlja. Prvo poglavlje enciklike govori o stanju u kojem se nalazi naš zajednički dom, nakon toga slijedi biblijski pogled na stvaranje. Treće poglavlje uočava korijen ekološke krize, a četvrto poglavlje enciklike predlaže jednu cjelovitu ekologiju koja sagledava ljudske strukture povezane s pitanjem okruženja. Nadovezujući se na to, u petom poglavlju enciklika predlaže dijalog i zauzetost svih razina društvenog, gospodarskog i političkog života. U šestom poglavlju enciklika poziva na težnju za novim životnim stilom koji podrazumijeva ekološki odgoj. Na samom koncu enciklike čitamo dvije završne molitve, prva je upućena svima koji vjeruju u Boga stvoritelja, te druga upućena svima koji ispovijedaju vjeru u Isusa Krista, pri čemu su posljednje riječi jednake početnim – Hvaljen budi!

Naslov prvog poglavlja glasi: Što se događa našem zajedničkom domu. U broju 19 enciklika ističe da njezina svrha nije prikupljati informacije o stanju okoliša, nego moramo postati bolno svjesni da ono što se događa svijetu, preoblikujemo u osobno trpljenje, te tako otkrijemo kako svatko od nas pojedinačno može pridonijeti.[116]

Prvotni problem koji se navodi u enciklici jest onečišćenje i klimatske promjene. Klima je opće dobro, svima pripada i svima je namijenjena,[117] samim time klimatske promjene predstavljaju globalni problem, ali kao takav on najviše utječe na najsiromašnije, dok su oni bogati zauzeti umanjivanjem ili prikrivanjem tog problema. Budući da izostaju reakcije na dramu siromašnih, tu se jasno očituje gubitak osjećaja odgovornosti za naše bližnje.

[114] Usp. FRANJO, *Enciklika o brizi za zajednički dom. Laudato si'*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., br. 3.
[115] Usp. *Isto*, br. 13 – 15.
[116] Usp. *Isto*, br. 19.
[117] Usp. *Isto*, br. 23.; 25-26.

Potom nam enciklika nameće pitanje vode. Voda predstavlja temeljno ljudsko pravo zato što određuje opstanak ljudske osobe, a time je uvjet ostalih ljudskih prava. S vodom se danas ne postupa na ispravan način, rasipa je se, te se to pokazuje kao odgojno i kulturno pitanje koje bi trebalo izgraditi svijest o ozbiljnosti ophođenja s njom.[118]

Iduće o čemu enciklika govori jest pitanje gubitka bioraznolikosti. Svake godine nestaje na tisuće biljnih i životinjskih vrsta i to zauvijek.[119] Enciklika hvala napore znanstvenika i inženjera koji rade na rješavanju problema koji je stvorio sam čovjek.[120]

Enciklika na koncu prvog poglavlja Papa Franjo izražava duboku zabrinutost zbog položaja okoliša, ali naglašava da u nekim zemljama postoje pozitivni primjeri poboljšavanja okoliša koja pokazuju da je čovjek sposoban pozitivno djelovati, jer je on biće stvoreno za ljubav.[121] U posljednjem broju prvog poglavlja se navodi da Crkva nije ta koja ima predlagati konačni sud, ona je pozvana slušati i promicati raspravu među znanstvenicima.[122]

Drugo poglavlje enciklike nosi naslov: Evanđelje stvaranja. Na samom početku ovog poglavlja, papa Franjo naglašava da je svjestan da u ovaj dokument koji je uputio svim ljudima dobre volje uvrštava poglavlje koje se odnosi na vjerska uvjerenja. On to čini jer znanost i religija, svojim različitim pristupima mogu ući u dijalog koji će biti plodonosan za oboje,[123] a ujedno Papa naglašava da vjersko uvjerenje predstavlja vjernicima poseban poticaj na brigu za prirodu.[124] Izvještaji o stvaranju u *Knjizi Postanka* sadržavaju duboka učenja o ljudskom životu i njegovoj povijesnoj stvarnosti, te upućuju na to da se ljudski život temelji na tri isprepletena odnosa: odnos s Bogom, s bližnjim i sa zemljom. Prema Svetom pismu, ta tri odnosa su u sebi prekinuta, a razlog tomu jest grijeh. Posljedica toga je pretvaranje prvobitnog sklada u sukob.[125] Danas je potrebno snažno odbaciti pogrešno shvaćanje prema kojemu se iz zadatka da podložimo sebi zemlju, može izvući zaključak o čovjekovoj apsolutnoj vladavini nad ostalim stvorenjem.

---

[118] Usp. FRANJO, *Enciklika o brizi za zajednički dom. Laudato si'*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 169, Zagreb, 2015., br. 30.
[119] Usp. *Isto*, br. 33.
[120] Usp. *Isto*, br. 34.
[121] Usp. *Isto*, br. 58.
[122] Usp. *Isto*, br. 61.
[123] Usp. *Isto*, br. 62.
[124] Usp. *Isto*, br. 64.
[125] Usp. *Isto*, br. 67.

Biblijski tekstovi nas pozivaju da brinemo, štitimo, nadgledamo i budno pazimo,[126] te nipošto ne daje povoda za despotski antropocentrizam koji se ne zanima za druga stvorenja.[127] Enciklika na koncu ovog poglavlja govori o Kristu koji je u Novom zavjetu opisan kao onaj koji je u konkretno i ljubavlju ispunjenom odnosu sa svijetom, te sva stvorenja ne predstavljaju više čisto prirodnu stvarnost jer ih Uskrsli Krist obavija na tajanstven način i usmjerava k jednom cilju – njihovoj punini.[128]

Treće poglavlje govori o ljudskim korijenima ekološke krize. Središnje mjesto ovog poglavlja zauzima misao o tehnologiji, pri čemu enciklika prije svega izražava važnost iste, jer se njome doskočilo nebrojenim nevoljama koje su mučile i sputavale ljudsko biće i zbog toga se mora priznati njezin doprinos.[129] Ipak, enciklika napominje i brojne loše tehničke zahvate čovječanstva tijekom povijesti, te se naglašava da čovjeku često nedostaje čvrsta etika, kultura i duhovnost koji mu mogu postaviti granice i učiniti ga prisebnim u samosvladavanju.[130] Tehnkratska paradigma teži za tim da gospodari nad ekonomski i političkim životom, ne mareći za moguće negativne utjecaje na ljudska bića, niti nudi cjeloviti ljudski razvoj.[131]

Moderno društvo je obilježeno pretjeranim antropocentrizmom koje ne vodi brigu o određivanju štete koja se čini prirodi, već se samo izražava ravnodušnost prema njoj. Obnova našeg odnosa s ekologijom traži obnovu i samog čovjeka, dakle, ne može postojati ekologija bez odgovarajuće antropologije.[132] Cjelovita ekologija ne isključuje čovjeka, te se treba vrednovati i čovjekov rad. Pri tome se ne misli isključivo na fizički rad ili na zemljoradnju, nego na bilo kakvoj aktivnosti koja uključuje promjenu postojeće stvarnosti. Svaki oblik rada pretpostavlja shvaćanje odnosa koji ljudsko biće mora uspostaviti s drugim pokraj sebe.[133]

Specifičan problem koji papa Franjo navodi jest pitanje genetski modificiranih organizama, o čemu je teško dati opći sud.[134] U nekim zemljama je uporaba genetski modificiranih organizama dovelo do gospodarskog rasta, ipak postoje određene

[126] Usp. FRANJO, *Enciklika o brizi za zajednički dom. Laudato si'*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 169, Zagreb, 2015., br. 67.
[127] Usp. *Isto*, br. 68.
[128] Usp. *Isto*, br. 100.
[129] Usp. *Isto*, br. 102.
[130] Usp. *Isto*, br. 104 – 105.
[131] Usp. *Isto*, br. 109.
[132] Usp. *Isto*, br. 116 – 118.
[133] Usp. *Isto*, br. 125.
[134] Usp. *Isto*, br. 133.

poteškoće koje ne smijemo zanemariti, počevši od koncentriranja produktivnih zemalja u ruke malobrojnih.[135] Enciklika se ovdje posebno brine za male poduzetnike i seljake-zemljoradnike, bioraznolikost i mrežu ekosustava. Dakle, potrebna je znanstvena i društvena rasprava koja bi bila u stanju odgovorno razmotriti sve informacije i nazvati sve stvari njihovim pravim imenom, počevši od autonomnog i interdisciplinarnog istraživanja.[136]

Četvrto poglavlje govori o cjelovitoj ekologiji. Prije svega, enciklika govori da prirodu ne možemo promatrati kao nešto od nas odvojeno, niti kao puko okruženje koje nas okružuje. Mi smo dio prirode i u stalnoj smo interakciji s njom.[137] Enciklika govori o jednoj ekologiji institucija, jer ako je sve u međusobnom suodnosu, tada zdravlje institucija društva ima utjecaj na okoliš i kvalitetu ljudskog života i svaka povreda solidarnosti i građanskog prijateljstva šteti okruženju.[138] Ekologija cjelovitosti je u uskoj vezi s pojmom općeg dobra[139] i bitno je da ju shvatimo u kontekstu današnjeg vremena gdje se sukobljavaju nejednakosti i sve je više ugrožavanja temeljnih ljudskih prava, tako da se načelo općeg dobra pretvara u poziv na solidarnost i opredjeljenje za najsiromašnije.[140]

Peto poglavlje enciklike nam daje konkretne smjernice za pristup i djelovanje. Papa naglašava važnost međuovisnog djelovanja, koje nas uči svjesnosti štetnih posljedica određenih načina života, ali nas ujedno potiče na traganje za rješenjima na globalnoj razini, a ne samo na razini nekolicine zemalja jer postoji samo jedan svijet i jedan zajednički projekt.[141] Kao bitan element Papa naglašava kontinuitet djelovanja, jer politike koje se odnose na klimatske promjene i zaštitu okoliša ne mogu se mijenjati sa svakom promjenom vlasti. Za rezultate treba mnogo vremena i za to je nužan pritisak javnosti i građanskih institucija.

Na koncu ovog poglavlja, Papa smatra da je poticati vjernike da žive na način koji je u skladu s njihovom vjerom i da joj ne proturječe svojim postupcima.

---

[135] Usp. FRANJO, *Enciklika o brizi za zajednički dom. Laudato si'*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 169, Zagreb, 2015., br. 134.
[136] Usp. *Isto*, br. 135.
[137] Usp. *Isto*, br. 139.
[138] Usp. *Isto*, br. 142.
[139] Usp. *Isto*, br. 156.
[140] Usp. *Isto*, br. 158.
[141] Usp. *Isto*, br. 164.

Isto tako, potreban je dijalog između religija posvećen zaštiti prirode, zaštiti siromašnih i izgradnji mreže poštovanja i bratstva. Osim toga, nužna je i dijalog među različitim znanostima i, jednako tako, dijalog između ekoloških pokreta. Ekološka kriza zahtijeva da uvijek imamo na umu opće dobro, da kročimo putem dijaloga, koji zahtijeva strpljenje, samodisciplinu i velikodušnost.[142]

Šesto poglavlje enciklike se odnosi na ekološki odgoj i duhovnost. Prije svega, potrebna je promjena, ponajprije se mora promijeniti čovječanstvo, a to predstavlja veliki izazov.[143]

Odgoj za okoliš nastoji obnoviti različite razine ekološke ravnoteže – unutarnju ravnotežu sa samima sobom, solidarnu ravnotežu s drugima, prirodnu ravnotežu sa svim živim bićima i duhovnu ravnotežu s Bogom. Kako bi se postiglo dugoročne rezultate, društvo mora biti motivirano prihvatiti zakone koji vode brigu o okolišu, da ih osobno prihvati i da ih poštuje. Samo njegovanjem čvrstih vrlina ljudi će biti sposobni za nesebičnu ekološku predanost.[144] Ne smijemo misliti da ti napori neće promijeniti svijet, oni su na korist društvu i uvijek donose plodove. Ti nam postupci vraćaju osjećaj samopoštovanja, omogućuju nam živjeti punim životom i iskusiti da vrijedi živjeti na ovom svijetu.[145] Zdrav odnos sa stvorenim svijetom je jedan vid cjelovitoga osobnog obraćenja. Ono podrazumijeva priznavanje osobnih pogrešaka i zabluda, te iskreno pokajanje i želju za unutarnjom promjenom. Ipak, nije dovoljno da se promijeni pojedinac, nego se socijalni problemi rješavaju mrežama društvene zajednice, a ne djelima pojedinačnih dobrih djela. Stoga, kada govorimo o ekološkom obraćenju, mislimo na obraćenje zajednice kako bismo došli do trajne promjene.[146] Kršćanska duhovnost predlaže umjerenost i sposobnost da čovjek bude zadovoljan i s mali, što pretpostavlja izbjegavanje gomilanja užitaka, a upravo je ta umjerenost oslobađajuća.[147] Čovjek može njegovati umjerenost i biti zadovoljan životom tek ako je u miru sa samim sobom. Unutarnji mir je u uskoj vezi s brigom za okoliš i opće dobro.[148]

[142] Usp. FRANJO, *Enciklika o brizi za zajednički dom. Laudato si'*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 169, Zagreb, 2015., br. 201.
[143] Usp. *Isto*, br. 202.
[144] Usp. *Isto*, br. 210 – 2011.
[145] Usp. *Isto*, br. 212.
[146] Usp. *Isto*, br. 218 – 219.
[147] Usp. *Isto*, br. 222.
[148] Usp. *Isto*, br. 225.

4.12. Leonardo Boff i moderna kršćanska teološka ekologija

Nakon što smo u našem radu usmjerili misao na dokumente Crkvenog učiteljstva, sada ćemo vidjeti da uz njih također pronalazimo i neka nastojanja pojedinih teologa koji na sustavan teološki način pokušavaju riješiti današnju ekološku problematiku.

Jedan od pravaca u teologiji koji se posebno zauzeo za pitanje ekologije je i teologija oslobođenja, a predstavnika te teologije, Leonarnda Boffa i njegovu misao ćemo u ovom poglavlju kratko predstaviti.

Kod teologa Boffa, kao zastupnika teologije oslobođenja, u djelu *Budućnost za Majku zemlju* pronalazimo žestoku kritiku sada vrijedećih pojmova kao što su održivi razvoj, antropocentrizam i kapitalizam. Ova kritika je vrlo bitna jer ukazuje na nužnost promjene sadašnje paradigme koja nije u suglasnosti s temeljnim tendencijama očuvanja Zemlje.

Pojam održivog razvoja, prema Boffu sadrži kontradiktornost, ukoliko je shvaćena unutar danas prevladavajućeg sistema, odnosno, kapitalističke ekonomije. Kao što vidimo, Boff povezuje kritiku održivog razvoja s kritikom kapitalizma, jer je sam pojam održivog razvoja nepomirljiv s logikom kapitalizma. On navodi tri glavna cilja kapitalističke ekonomije, a to su povećanje proizvodnje, povećanje potrošnje i povećanje bogatstva.[149]

U pozadini kapitalističkog mišljenja se nalazi pogrešna vjera u bezgraničnost prirodnih bogatstava jer proizvodnja, potrošnja i bogatstvo teže prema beskonačnosti. Prema tome, temeljna logika kapitalizma je usmjerena prema nemogućemu. Stoga i sam pojam održivog razvoja je po sebi kontradiktoran jer se pojam razvoja u današnjem svijetu ne shvaća nikako drugačije nego kapitalistički. Boffova analiza pojma održivog razvoja to jasno pokazuje jer „kategorija razvoja proizlazi iz područja vladajuće političke ekonomije, dakle, političkog gospodarstva.“[150] Prema tome, pojam razvoja bi u sebi sadržavao i kapitalističku logiku prema maksimalnom uvećavanju dobitaka pri minimaliziranju troškova što bi u konačnosti podrazumijevalo maksimalno iskorištavanju prirodnih bogatstava do iscpljenosti.

[149] Usp. L. BOFF, *Zukunft für Mutter Erde: Warum wir als Krone der Schöpfung abdanken müssen*, Claudius Verlag, München, 2012., str. 23.
[150] *Isto,* str. 197.

Ipak, pojam održivosti „proizlazi iz pojma biologije i ekologije“[151], te prema tome podrazumijeva tendenciju prema suradnji, suevoluciji i međusobnoj ovisnosti svih vrsta postojanja na Zemlji. Kao što vidimo, nemilosrdna logika kapitalizma ne odgovara logici održivosti. Prema Boffu je ta sintagma održivog razvoja zloupotrebljena u političke svrhe te predstavlja iluziju. Za njega je korisniji pojam „održivi način života“, ali takav je pojam moguć tek promjenom vladajuće paradigme. Naš autor Boff u svojoj knjizi daje još detaljniju analizu kapitalizma te njegovo usmjerenje prema neograničenom razvoju što on naziva usmjerenje kapitalizma prema samoubojstvu.[152] Također, razrađuje ono što on naziva „smrtni grijesi kapitalizma“, odnosno, ekocid, biocid i geocid.[153]

Među kritike temeljnih tendencija ekoloških etika pripada i kritika vladajućeg antropocentrizma. Antropocentrizam, kao što smo mogli već vidjeti u prethodnim poglavljima, podrazumijeva shvaćanje da samo čovjek ima vrijednost u sebi. Takvo nas shvaćanje, prema Boffu, vodi prema neprirodnom odvajanju čovjeka od sve ostale stvarnosti. To bi bilo neprirodno, jer u evoluciji živih bića na Zemlji ne postoji nikakva hijerarhijska piramida u kojoj bi čovjek bio na vrhu. Antropocentrizam, prema njegovu mišljenju, vodi do katastrofalnih posljedica koje uključuju uništavanje ekosistema i živih bića. Antropocentrizam podržava egoistični stav koji nas neopravdano uzdiže iznad mreže života na Zemlji. Kao takav, antropocentrizam ne bi vodio rješavanju današnje ekološke problematike.[154]

Budući da uz vladajuću paradigmu nije moguće govoriti o održivom razvoju na uobičajen način, Boff pred nas stavlja paradigmatsku promjenu koja bi uključivala promjenu mentaliteta, promjenu vrijednosti i promjenu odnosa čovjek prema prirodi. Temelj takve promjene će biti shvaćanje čovjeka kao dijela organski strukturirane Zemlje, za razliku od prijašnjeg poimanja gdje su čovjek i zemlja bili suprotstavljeni. Tako ova nova antropologija promatra čovjeka ili čovječanstvo samo kao dio jedne cjeline koja se naziva Zemlja. Boff izričito navodi: „Čovjek je sama Zemlja u naprednom stupnju njezinog razvoja. S čovjekom se je započela, da se tako izrazim, Zemlja sama na svjestan način osjećati, razmišljati, ljubiti, brinuti se za druge i otkrivati

[151] L. BOFF, *Zukunft für Mutter Erde: Warum wir als Krone der Schöpfung abdanken müssen*, Claudius Verlag, München, 2012., str. 197.
[152] Usp. *Isto*, str. 178. – 180.
[153] Usp. *Isto*, str. 224. – 227.
[154] Usp. *Isto*, str. 76. – 79.

strahopoštovanje.“[155] Budući da čovjek ima svoja prava, logično je zaključiti da i sama Zemlja, cjelina kojoj čovjek pripada, također ima svoja prava. Boff navodi nekoliko razloga različite naravi za priznavanje prava i Zemlji, znanstvene i filozofske naravi.

1) Prvi razlog je taj da stare tradicije i Istoka i Zapada, poimaju Zemlju kao Majka koja pruža svojoj djeci ono što je potrebno za život, odnosno, svim živim bićima.
2) Drugi razlog proizlazi iz novijeg znanstvenog shvaćanja Zemlje, kao velikog organizma koji regulira samog sebe. Neki od znanstvenika koji na taj način promatraju Zemlju su J. Lovelock, L. Margulis, E. Sahtouris i J. Lutzemberger. Budući da je Zemlja živa, odnosno organizam, ona je i subjekt, te je kao takva nositeljica prava.
3) Treći razlog je očito jedinstvo Zemlje i čovječanstva koje je najočitije kada se promatra iz astronautske perspektive iz svemira. Unutar takve perspektive se i Zemlja i čovjek promatraju kao jedan sustav života u kojem je Zemlja „univerzalna Eva“ koja rađa sva živa bića.
4) Četvrti razlog je to što se Zemlja, i život na njoj, mogu promatrati unutar sveobuhvatnog procesa evolucije svemira.
5) Peti razlog koji Boff navodi bi bilo to što svi načini postojanja podrazumijevaju, osim mase i energije i aspekt odnosa što se izražava u tezi kvantne fizike prema kojoj je sve u odnosu prema svemu u svim točkama i u svakom trenutku. Ovaj odnosni karakter stvarnosti podrazumijeva i razmjenu informacija koja se događa ne samo među ljudima nego i na molekularnoj razini. To otvara mogućnost promatranja subjektivnosti i povijesti kod Zemlje, što dakako obuhvaća i zahtjev za vlastitim pravima.[156]

Boff, osvrnuvši se na govor predsjednika Bolivije, E. Moralesa, pred skupštinom UN-a, navodi sljedeća prava Zemlje: „pravo na obnavljanje životne sposobnosti Majke Zemlje; pravo na život svih živih vrsta, posebno onima kojima prijeti izumiranje; pravo na čisti život jer Majka Zemlja ima pravo na život bez onečišćenja i zagađenja; pravo na dobar život koji se treba omogućiti svim građanima; pravo na sklad i ravnopravnost svih stvari koje pripadaju Majci Zemlji; pravo ući u odnos s Majkom Zemljom i s cjelinom

[155] L. BOFF, *Zukunft für Mutter Erde: Warum wir als Krone der Schöpfung abdanken müssen*, Claudius Verlag, München, 2012., str. 42.
[156] Usp. *Isto*, str. 43. – 49.

kojoj pripadamo“.[157] Budući da Zemlja ima navedena prava, ljudi, kao njezini sinovi i kćeri imaju obvezu očuvanja i poštivanja istih.

Imajući na umu Boffovu kritiku kapitalizma i antropocentrizma, možemo se okrenuti njegovu prijedlogu nove etike koja bi trebala u temelju promijeniti odnos čovjeka prema Zemlji. Naime, Boff se svrstava među zagovornike „*Tiefenoekologie*“, odnosno, dubinske ekologije koja ne liječi samo simptome dosadašnjeg razarajućeg odnosa čovjeka prema Zemlji.[158] Očigledno je da u odnosu čovjeka i Zemlje nije problematična Zemlja, nego čovjek: „problematičan je naš agresivan i nesuređujući odnos prema Zemlji, njenim ritmovima i dinamici.“[159]

Dubinska ekologija pokušava izliječiti uzroke problema, dok „površni“ oblici ekologije rješavaju samo učinke problema. Takva dubinska ekologija podrazumijeva nadvladavanje antropocentrične koncepcije te predlaže antropoharmoničku alternativu. Pritom se naš autor Boff priklanja antropoharmoničkom stavu S. Scharpera prema kojem se čovjek mora razviti u harmoniji s ekosferom. I dalje se potvrđuje jedincatost čovjeka, ali se pritom priznaje i njegova ovisnost o svim drugim živim bićima. Etika koja to uzima u obzir podrazumijeva poštovanje i ljubav prema svakom životu.

Kako to ne bi bila još jedna površna ekološka etika, ona obuhvaća i novo razumijevanje čovjeka, odnosno novu antropologiju. Identitet čovjeka bi, prema tome, u sebe primio i okolinu koja ga okružuje tako da se svaka suprotnost između čovjeka i prirode briše u novoj čovjekovoj svijesti.[160]

Prijedlog našeg autora Boffa se sastoji stoga u promoviranju „etike obazrivosti i brige“.[161] Njegov prijedlog pretpostavlja drugačiji oblik racionalnosti. Glavna nit drugačije racionalnosti je logika srca koja izbjegava opasnosti logocentrizma i racionalizma. Naglasak je dakle, na *Pathosu* koji podrazumijeva da čovjekovoj biti bitno pripada i briga. Nadovezujući se na Heideggera, Boff tvrdi da čovjek bez brige prestaje biti čovjekom. Ovakvom shvaćanju ne idu u prilog samo filozofska razmišljanja, primjerice Pascala i Heideggera, nego i Starozavjetna i Novozavjetna tradicija na koju se Boff također osvrće.

---

[157] L. BOFF, *Zukunft für Mutter Erde: Warum wir als Krone der Schöpfung abdanken müssen*, Claudius Verlag, München, 2012., str. 49.
[158] Usp. *Isto*, str. 74.
[159] *Isto*, str. 13.
[160] Usp. *Isto*, str. 74. – 80.
[161] *Isto*, str. 156.

U Starom zavjetu Boff pronalazi Boga koji se sam, prema uvodu u Dekalog, svrstava na stranu slabih i potlačenih kao onaj koji ih je izveo iz Egipta. U Novom zavjetu se iskustvo ovakvoga Boga još više radikalizira u osobi Isusa Krista, te u njegovu odnosu prema siromašnima, potlačenima i slabima. Upravo Krist, kao idealni čovjek, mora poslužiti kao primjer i za odnos čovjeka prema Zemlji.[162] Ova briga koja je čovjeku svojstvena mora biti polazište novoga *Ethosa* koji će biti ostvaren u suosjećanju, solidarnosti i odgovornosti prema svem stvorenju.

Dvije vrline idu ruku pod ruku s ovom etikom brige, a to su samoograničenje i prava mjera. Samoograničavanje bi značilo ograničavanje želje za beskonačnom proizvodnjom i konzumom. Prava mjera je upravo ona mjera koja se nalazi između previše i premalo.[163]

Jedan povijesni primjer za Boffa predstavlja upravo sv. Franjo Asiški čiji je odnos između ljudi i kozmosa ispunjen nježnošću, što je vidljivo iz učestalosti kojom u svojim spisima koristi pojmove kao što su srce, ljubav i milosrđe. Njegov odnos prema prirodi i strahopoštovanje prema svemu postojećem, može biti od velikog značaja za ekologiju našeg vremena.[164]

4.13. Sveti Franjo Asiški – zaštitnik prijatelja ekologije

Kada na prvi pogled promotrimo slike ili kipove na kojima je prikazivan sveti Franjo Asiški, možemo primijetiti da je uglavnom prikazivan u prijateljskom odnosu s pticama i vukom koji se nalazi do njegovih nogu. Već iz toga možemo primijetiti Franjinu ljubav prema prirodi.

Poznato je kako je sveti Franjo uvelike poštivao sva stvorenja jer ih je promatrao s obzirom na njihov izvor, a izvor je u Bogu. Priroda ima isti izvor kao i mi, zbog toga je sveti Franjo smatrao važnim, ne samo uzveličati Božja stvorenja, nego i iskazati određeno poštovanje i ljubav. Sva priroda želi štovati Boga, ali, budući da nema razuma, ona samo nesavršeno i na svoj način slavi svog stvoritelja.

[162] Usp. L. BOFF, *Zukunft für Mutter Erde: Warum wir als Krone der Schöpfung abdanken müssen*, Claudius Verlag, München, 2012., str. 80. – 81.
[163] Usp. *Isto*, str. 156. – 162.
[164] Usp. *Isto*, str. 92. – 94.

Čovjek bi, stoga trebao biti posrednik koji će svemu stvorenju dati glas da po njemu ljubi ljepotu svojeg stvoritelja. Smatrao je važnim i pružati pomoć stvorenjima kad god se nalaze u nevolji ili im je općenito potrebna pomoć.[165]

29. studenoga 1979. godine, prepoznavši poseban odnos svetog Franje prema prirodi, papa Ivan Pavao II. proglašava svetog Franju Asiškog nebeskim zaštitnikom prijatelja ekologije. Pritom je istaknuo svetog Franju kao osobu koja je na poseban način poštovala prirodu koju je Bog darovao ljudima kao izvanredan dar.[166]

Papa Franjo u svojoj enciklici, *Laudato si,* ističe svetog Franju kao poticajan primjer u kojemu se vidi neraskidiva veza brige za prirodu, pravednosti prema siromašnima, zauzimanje za društvo i unutarnji mir. Reakcija svetog Franje Asiškog na svijet koji ga okružuje je nešto mnogo više od intelektualnog razumijevanja, jer je za njega svako stvorenje sestra s kojom ga vežu prisni odnosi. Njegovo siromaštvo i skromnost nisu samo površna askeza, nego nešto dublje: odricanje od toga da se stvarnost učini pukim predmetom korištenja i vladanja.[167]

Isto tako, sveti Franjo je bio vjeran Pismu i predlagao nam je promatranje prirode kao divne knjige u kojoj nam Bog govori i prenosi nam tračak svoje ljepote i dobrote.[168]

Na koncu još možemo reći da sveti Franjo Asiški nije teološki stručnjak ekologije, nego je on jednostavan kršćanin koji nam otkriva, nadahnjuje i svjedoči kršćanski način radosnoga, brižnoga, puna poštivanja i odgovornoga života sa svim stvorenjima.[169]

[165] Usp. L. LE MONIER*, Povijest svetog Franje Asiškog*, Tiskara C. Albrecht, Zagreb, 1919., str. 155. – 164.

[166] S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, Bio-etički i eko-teološki poticaj za zaštitu okoliša i života, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., str. 303.

[167] Usp. *Isto*, br. 11.

[168] Usp. FRANJO, *Enciklika o brizi za zajednički dom. Laudato si'*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 169, Zagreb, 2015., br. 12.

[169] S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, *Nav.dj.*, str. 303. - 304.

Umjesto zaključka: Bioetička zastupanja održivog razvoja i princip opreznosti

U uvodu našeg rada smo postavili pitanje: imaju li teologija i ekologija uopće išta zajedničko? Već tada smo naveli sve što smo kasnije u radu objašnjavali, u cilju opravdanja povezanosti ove dvije znanosti. Nakon što smo proveli našu misao kroz brojna znanstvena područja, počevši od ekologije, preko filozofije i etike, te smo došli do teoloških područja, Svetog pisma, Crkvenog učiteljstva i teologa, sada dajemo pogled s odmakom, koji bi trebao objasniti vezu teologije i zaštite stvorenja koje u sebi nosi sliku svojeg stvoritelja.

Odavno je svima jasno da će se svijet u budućnosti nalaziti pred sve težim i brojnijim ekološkim krizama, u nestašici vode i hrane, u problemima s opskrbom energijom... Rješenje za tu problematiku nije jednostavno, te bi trebalo upotrijebiti najpogodniju kombinaciju raznih rješenja.[170] Budući da se svijet nalazi u strahu pred teškim prilikama koje će ga zahvatiti ukoliko se nešto drastično ne promijeni u mentalitetu ljudi, s tim u skladu, javlja se koncept koji upravo stremi prema tome, a koncept je nazvan „održivi razvoj“.

Termin održivi razvoj prvi put je spomenut 1969. godine u Washingtonu na konferenciji o okolišu i razvoju, a upotrijebila ga je Barbara Ward. Nakon što je u izvješću norveške premijerke Gro Harlem Brundtland iz 1987. upotrijebljena sintagma „održivi razvoj“, ona ulazi u političku praksu, te se počela masovno upotrebljavati.[171]

Općenito ga možemo kratko definirati kao tip razvoja koji svojim unutarnjim ustrojem i ukupnim učincima smjera da samog sebe dugoročno održava i reproducira. Održivi razvoj ima smisla ako pomaže demografskom i gospodarskom opstanku i porastu kvalitete života, ali je bitno da ne šteti prirodnim osnovama života.[172]

Paradigma održivoga razvoja u prvom redu misli na sudbinu budućih naraštaja čiji je opstanak na zemlji nesiguran zbog nemilosrdnoga crpljenja svih onih prirodnih izvora iz kojih se život napaja. Održivi razvoj je takav razvoj koji može i treba uskladiti zaštitu ekosfere, stabilan gospodarski razvoj i pravednu raspodjelu socijalnih šansi danas, bez rizika perspektiva nasljednim generacijama.

[170] Usp. B. UDOVČIĆ, *Čovjek i okoliš,* Kigen, Zagreb, 2009., str. 238.
[171] Usp. *Isto*, str. 241.
[172] Usp. *Isto,* str. 239.

Uvjet održivog razvoja jest održivo društvo koje od čovjek zahtjeva solidarnost, miroljubivost, pravednu distribuciju dobara, interdisciplinaran pristup problemima i dilemama, dijalošku vještinu, realan pogled na budućnost i stav opreznosti.[173]

Protivnici održivog razvoja smatraju da on predstavlja stagnaciju, jer ako je nešto održivo, onda se ne razvija i ne napreduje. Kada bismo promatrali današnji razvoj, lako možemo zaključiti da on nije održiv, nego je upravo neodrživi razvoj. Neodrživi razvoj je razvoj koji svojim značajkama, strukturalnom biti, ugrožava samog sebe, te vodi k tome da takav kakav je danas, u budućnosti više neće biti moguć jer vodi prema destrukciji okoliša i planetarne biosfere.[174] On se očituje tako da bogate zemlje potiču neodržive oblike proizvodnje energije u siromašnim zemljama, a danas je to nažalost naša stvarnost.[175]

Kako bi se postigao održivi razvoj, zaštita okoliša bi trebala biti sastavni dio razvojnog procesa i ne može se promatrati odvojeno od njega. Iz toga proizlazi i zakonska obveza izrade ekoloških studija za svaki značajniji projekt kako bi se vidjelo koji su utjecaji tih projekata na okoliš.[176]

Održivi razvoj je kompleksno pitanje koje iziskuje multidisciplinaran pristup, kao i uključivanje aktera iz svih relevantnih društava. On je po sebi i poprište sukoba zbog toga što u nedostatku javne rasprave ne dolazi do izražaja sve razlike u mogućim odgovorima na bitna pitanja kao što su: što bi to točno trebalo održavati, u čijem interesu, uz koju cijenu, u kojem vremenu, u kojim prostornim i društvenim okvirima? Sve dok nema rasprave, održivost razvojnih odluka ostaju nepromišljene ili pod utjecajem dominantnih interesa.[177]

Iz svega što smo naveli, možemo uvidjeti da je čovječanstvo svjesno da trenutni način odvijanja svih sfera života nije na nivou koji jamči opstanak niti ljudi, niti čitave biosfere, nego ide prema još većem otežavanju okolnosti. Ipak, održivi razvoj se javio kao pokušaj da se stanje popravi, ali on nije do kraja definiran i nosi mnoge poteškoće.

[173] Usp. S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, Bio-etički i eko-teološki poticaj za zaštitu okoliša i života, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., str. 309. – 310.
[174] Usp. B. UDOVČIĆ, *Čovjek i okoliš,* Kigen, Zagreb, 2009., str. 239.
[175] Usp, *Isto*, str. 240.
[176] Usp. *Isto*, str. 241.
[177] Usp. *Isto*, str. 244.

Možemo reći i to da bi ključan problem koji otežava ispravljanje pogrešnog odnosa čovjeka prema stvorenom svijetu bio ne-mijenjanje mentaliteta ljudi. Najprije bi trebalo odgajati ljude za brigu za okoliš, jer bismo na taj način mogli liječiti problem u njegovu korijenu. Briga za okoliš je ujedno pitanje našeg zdravlja i opstanka, a ne tek neka sporedna altruistička briga.[178]

Vodeće načelo za sve odluke i pothvate koji se donose u cilju napretka, odnosno postizanja održivosti razvoja, jest *načelo opreznosti*.[179] Načelo opreznosti predstavlja odnos odgovorne znanosti prema riziku, ono je načelo koje se primjenjuje u situacijama kada je znanstveni uvidu u potencijalnu opasnost nekog proizvoda ili tehnologije nepotpun i nedorečen, odnosno, kontroverzan. U takvim slučajevima nije potrebno čekati konačne znanstvene dokaze o štetnosti nekog proizvoda, već su za zaštitu okoliša ili ljudskog zdravlja, dovoljna rana upozorenja znanstvenika o mogućim kolateralnim posljedicama.[180]

Načelo opreznosti se primjenjuje u situacijama kada je znanstveni uvid u potencijalnu opasnost nekog proizvoda ili tehnologije nepotpun i nedorečen, a moći učinak istraživanja i proizvodnje, koji bi se manifestirao tek u budućnosti, potencijalno štetan. Načelo opreznosti nije moralno načelo, već je potpora, smjernica u provođenju politike zaštite okoliša koja je zauzela stav opreza. Ovaj vid razboritosti zovemo opreznost. Ono nije puko preventivo djelovanje koje blokira istraživanja i djelovanja, kako mu se često prigovara, već je rano otkrivanje opasnosti. Ovo načelo ne kažnjava, ne zbunjuje, ne ukida istraživanja niti umanjuje ili omalovažava njihovu vrijednost, već iskazuje zabrinutost za čovjekovo zdravlje, za njegov okoliš i budućnost. Ne umanjuje štetu već je želi u potpunosti izbjeći apelirajući na potencijalnu štetnost proizvoda i metoda istraživanja prije ostvarenja katastrofalnih proricanja. Ono je ekološko načelo znanosti ili etička korekcija znanosti.[181]

Teologija govori o Bogu, a ekologija govori o prirodi. Bog je stvorio prirodu. A gdje je tu čovjek? Čovjek se nalazi između Boga i prirode. Bog ga je postavio kao odgovornog čuvara prirode. I što je čovjek učinio od nje? Čovjek je posjekao šume, onečistio vode i zrak, iscrpio rude, ugrozio biljne i životinjske vrste, a mnoge i

[178] Usp. B. UDOVČIĆ, *Čovjek i okoliš,* Kigen, Zagreb, 2009., str. 240.
[179] S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, Bio-etički i eko-teološki poticaj za zaštitu okoliša i života, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., str. 310.
[180] V. VRČEK, Načelo opreznosti, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije* 3(2007.), str. 215.
[181] S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, *Nav.dj.*, str. 311.

iskorijenio. To su samo neke stvari i možda je najbolje tu stati, jer je i bez davanja odgovora bila pretpostavljena okrutnost čovjeka i neispunjavanje zadatka kojeg mu je Bog zadao, kako mi to vjerujemo.

Žalosno bi bilo kada uskoro više ne bi mogli promatrati prizore koje su nekoć drugim ljudima oduzimali dah ili kada neke vrste biljaka ili životinja nikad više ne bi bilo moguće sresti, a sve zbog nečije pohlepe bez granice. Kako je naš teolog Boff već rekao, čovjek je potrebit obnove u korijenu radi dobra sveg stvorenja. Zemlja je se već promjena, nažalost negativno, a sada je na nama da se promijenimo, ali nabolje. Promjena mentaliteta je nužna ukoliko želimo očuvati svijet koji nam je ostao.

U radu smo govorili o tome da je društvo postalo svjesno svih iracionalnih poduhvata kroz povijest i razvijaju se različiti procesi koji žele stati na kraj kaotičnoj situaciji u kojoj smo se našli. Čini se da je tek jeziva i žalosna situacija pokretač promjene. Upravo tu nastupa dijalog teologije i ekologije. Nije na teologiji da zamijeni ekologiju, niti je na njoj da daje neki novi pravac ekologije, nego je zadatak da uputi na smisao svega stvorenog.

Kada smo rekli da Bog proglašava čovjeka čuvarom prirode u *Knjizi Postanka*, a zaključili smo kroz povijest da čovjek nije primjereno odgovorio Božjem pozivu, sada ćemo promotriti taj Božji nalog kroz prizmu teologije i zapitat ćemo se: je li jedan teolog odgovorio primjereno na Božji poziv kada odmahne rukom na ekološku problematiku, ili u konačnici i svojim osobnim rasipničkim djelovanjem u privatnom životu?

Teologija i ekologija bi trebale djelovati tako da međusobno surađuju, jer ipak obje nastoje oko zajedničkog transcendentalnog zadatka. Kako je već bilo rečeno, temelj naše vjere je uskrsnuće Kristovo, koje daje nadu da budemo zajedno sa svim stvorenjem dionici obnovljenog stvaranja.

Teologija ima jasnu zadaću teološki promisliti ljepotu stvorenoga te svega onoga što razorno utječe na stvoreno. Društvo, a osobito teolozi se nikad ne bi smjeli uljuljati u životnoj kolotečini, stoga bi nam uvijek u ušima trebale odzvanjati snažne riječi našeg teologa Boffa: „Ili ćemo se promijeniti, ili ćemo sami sebe uništiti.“ [182]

[182] L. BOFF, *Zukunft für Mutter Erde: Warum wir als Krone der Schöpfung abdanken müssen*, Claudius Verlag, München, 2012., str. 234.

Literatura

Crkveni izvori

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, *Gaudium et spes*, u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, (7. Prosinca 1965.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.

FRANJO, *Enciklika o brizi za zajednički dom. Laudato si'*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 169, Zagreb, 2015.

IVAN XXIII., *Mater et magistra*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 75, Zagreb, 1985.

IVAN PAVAO II., Laborem exercens, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

IVAN PAVAO II., Mir s Bogom Stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem, u: V. POZAIĆ (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*, Centar za bioetiku, Zagreb, 2004.

IVAN PAVAO II., Redemptor hominis, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

IVAN PAVAO II., Sollicitudo rei socialis, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

IVAN PAVAO II., *Stota godina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.

JERUZALEMSKA BIBLIJA, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de *Jérusalem*", Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.

MINISTERIJALNO SVEĆENIŠTVO, *Pravda u svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 35, Zagreb, 1972.

PAVAO VI., Octogesima adveniens, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

PAVAO VI., Populorum progressio, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.

Djela

BELUŽIĆ, Tihana, Konferencije ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju – od Stockholma preko Rija do Johannesburga, u: POZAIĆ, Valentin (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko teološki upiti i obzori*, Filozofsko-teološki institut družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2004.

BIŠKUP, Marijan, Ekološki problemi u dokumentima crkvenog učiteljstva, u: POZAIĆ, Valentin, (ur.), *Ekologija. Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*, Centar za bioetiku, Zagreb, 2004.

BOFF, Leonardo, *Zukunft für Mutter Erde: Warrum wir als Krone der Schöpfung abdanken müssen*, Claudius Verlag, München, 2012.

CIFRIĆ, Ivan, *Bioetika i ekologija: bioetičke i ekološke teme u sociološkoj perspektivi*, Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić, 2000.

HÖSLE, Vittorio, *Filozofija ekološke krize*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996

HUGHES, John Donald, *Što je povijest okoliša?,* Disput, Zagreb, 2011.

KOPREK, Ivan, Ekološka etika, u: VULETA, Bože, VUČKOVIĆ, Ante (ur.), *Odgovornost za život*, Franjevački institut za kultutu mira, Split, 2000.

MATULIĆ, Tonči, *Život u ljudskim rukama: nova biologija i biotehničko revolucioniranje života,* Glas koncila, Zagreb, 2006.

LE MONIER, *Povijest svetog Franje Asiškog*, Tiskara C. Albrecht, Zagreb, 1919.

MORANDINI, Simone, *Teologija i ekologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013.

UDOVČIĆ, Božo, *Čovjek i okoliš,* Kigen, Zagreb, 2009.

Članci

VRČEK, Valerije, Načelo opreznosti, u: *Vjesnik Đakovačko-osječke nadbiskupije* 3(2007.), str. 215. – 216.

VULETIĆ, Suzana - TOMAŠEVIĆ, Luka, Bio-etički i eko-teološki poticaj za zaštitu okoliša i života, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., str. 289. – 313.

Leksikoni/Enciklopedije

ĐIKIĆ, Domagoj, TOMAŠKOVIĆ, Ivana, «Pojmovnik stručnog nazivlja», u: SPRINGER, Oskar, (ur.), *Ekološki leksikon*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2001.

FILIPOVIĆ, Vladimir, (ur.), *Filozofski rječnik,* Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1984.

GLAVAČ, Vjekoslav, «Znanstvene osnove ekologije, zaštite prirode i okoliša», u: SPRINGER, Oskar, (ur.), *Ekološki leksikon*, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, Zagreb, 2001.

SADRŽAJ

Sažetak 1
Summary 2
Uvod 3
1. EKOLOGIJA 5
1.1. Ekologija: pojam i značenje 5
1.2. Povijesna interakcija čovjeka i prirode i uzroci ekološke krize 6
1.2.1. Biblijski Izvještaj o stvaranju 6
1.2.2. Pogoršavanje uvjeta na zemlji 7
1.3. Porast svijesti o iracionalnim posljedicama 10
1.4. Porast ekološke svijesti u filozofiji 12
2. AMBIJENTALNA BIOETIKA I EKOLOŠKA SVIJEST 16
2.1. Pozicije ekološke etike 16
2.1.1. Ekocentrizam 16
2.1.2. Antropocentrizam 17
2.1.3. Biocentrizam 18
2.1.4. Patocentrizam 19
2.1.5. Holizam 20
2.1.6. Miješani oblici 20
3. SVETO PISMO I EKOLOGIJA 22
3.1. Stari zavjet i ekološko poimanje 22
3.2. Ekologija u Novom zavjetu 25
4. EKOLOŠKI PROBLEMI U DOKUMENTIMA CRKVENOG UČITELJSTVA 28
4.1. Mater et Magistra 28
4.2. Gaudium et Spes 29
4.3. Populorum progressio 30
4.4. Octogesima adveniens 31
4.5. Redemptor hominis 32
4.6. Laborem exercens 33
4.7. Sollicitudo rei socialis 35
4.8. Centesimus annus 35
4.9. Mir s Bogom stvoriteljem – mir s cjelokupnim stvorenjem 36
4.10. Pravda u svijetu 39
4.11. Laudato si' 39

4.12. Leonardo Boff i moderna kršćanska teološka ekologija 44
4.13. Sveti Franjo Asiški – zaštitnik prijatelja ekologije 49
Umjesto zaključka: Bioetička zastupanja održivog razvoja i princip opreznosti 51
Literatura 55
Sadržaj 58